

τ' ανάβλεμμα

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΡΑΦΗΝΑΣ

ΦΥΛΛΟ 47^ο - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2024

Ραφήνα - Πικέρι "Οι Σαρακατσάνοι του τόπου μας"

✿ *Ανάβλεμμα:
κοίταγμα ψηλά, κοίταγμα ξανά,
με άλλη ματιά, με άλλη θεώρηση*

✿ *Είναι τ' ανάβλεμά του πιο σκληρό
κι' από το πυρό μαχαίρι του*
Κ. Παλαμάς

✿ *Με λάβωσε σα σαϊτιά
κυρά τ' ανάβλεμά σου*

✿ *Κι' η κόρη με τ' ανάβλεμμα
σέρνει τα παλικάρια*
Δημοτικό (της αγάπης)

καλώς ανταμωθήκοιμεν...

Φίλες και φίλοι,

Αυτό "τ'ανάβλεμμα" είναι αφιέρωμα στους Σαρακατσάνους του τόπου μας, αυτούς, που, από το 1880 ακόμη έστηναν τα χειμαδιά τους στους πρόποδες της Πεντέλης, στον άξονα της Μαραθώνος, στη Ραφήνα και στο Πικέρμι.

Ο τόπος μας, στα χαμηλά του Πεντελικού βουνού, είχε την τύχη και την τιμή να «φιλοξενήσει» τσελιγκάτα αυτής της γενναίας, πανάρχαιας ελληνικής φυλής, που ήταν διάσπαρτη σ' όλη την Ελλάδα. Κι έτσι γνώρισε τότε την ιδιαίτερη σαρακατσάνικη οικογενειακή δομή, την κλειστή κοινωνία και την παραδοσιακή ζωή αυτών των ανθρώπων που ζούσαν ως νομάδες κτηνοτρόφοι, προβατάρηδες, τσοπάνοι στις στάνες και τα κονάκια τους.

Η Τριγλιανή Παναγιώτα Γιάνναρου - Αλεξιάδου με σαρακατσάνικη φορεσιά, από τα "Σκουφέικα" σε μέρα γιορτής.

Μέχρι σήμερα ο κόσμος της Ραφήνας και της γύρω περιοχής θυμάται και μιλάει για την πληθυσμιακή ομάδα των Σαρακατσάνων, που συμβίωναν αρμονικά με τους Λιγνιτωρύχους και τους Τριγλιανούς πρόσφυγες, μετά το 1923. «Παίρναμε από κει γάλα και τυριά», λένε. «Μας δάνειζαν τις περίτεχνες φορεσιές τους για τις εθνικές μας γιορτές».

Για το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας, οι Σαρακατσάνοι αποτέλεσαν πλούσια πηγή έρευνας και λαογραφικής μελέτης, εκδηλώσεων, ημερίδων, παραστάσεων και αφιερωματικών γιορτών. Για "τ'ανάβλεμμα", ένα αφιέρωμα στη Σαρακατσάνικη ντόπια κοινωνία είναι χρέος, φόρος τιμής και μικρή συμβολή στη γνώση

της σαρακατσάνικης ζωής, για την οποία έχουν γραφεί, διασωθεί και διαδοθεί τόσο πολλά από σπουδαίους λαογράφους.

Ευχαριστούμε τους συντοπίτες μας, απόγονους σαρακατσάνικων οικογενειών κυρίως, αλλά και ερευνητές, που, με την έρευνα, τις μαρτυρίες και τα βιώματά τους, φωτίζουν πτυχές της ποιμενικής ζωής, της διαμονής στα κονάκια, της καταγωγής, της εκπαίδευσης, της διατροφής και της ενδυμασίας των Σαρακατσάνων του τόπου μας.

Οι Σαρακατσάνοι στη Ραφήνα και το Πικέρμι είναι κομμάτι της τοπικής ιστορίας και παράδοσης. Και το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας υπηρετεί πρωτίστως αυτή την παράδοση. Αυτή τη φορά "τ'ανάβλεμμα" ρίχνει τη δική του ματιά στα σαρακατσάνικα κονάκια κι εμείς αναβλέπουμε...

Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

- Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας πάντα ευχαριστεί και ευγνωμονεί τον Ευεργέτη του, Αθανάσιο Μαρτίνο που συνεχίζει να το στηρίζει εδώ και χρόνια. Χάρη στη δική του συμπαράσταση, το ΛτΕ Ραφήνας αναπνέει και επιβιώνει.

- Ευχαριστίες οφείλει το ΛΕΡ και στον Φοροτεχνικό, Γερβάσιο Παπαδόπουλο, που καλύπτει αφιλοκερδώς τα οικονομικά και φοροτεχνικά του θέματα.

- Πολλές ευχαριστίες στην ΜΚΟ SKYLINE CHARITABLE FOUNDATION και τον επιχειρηματία Γ. Καλαφάτη για την εκ νέου μεγάλη οικονομική προσφορά του στο ΛΕΡ.

Το ΛτΕ Ραφήνας ευχαριστεί επίσης:

- Την Καίτη Σπυροπούλου, επίτιμο μέλος του, τη Ρένα Φούντη και την Άννα Κυριακάκη Συνοδινού, που αφιλοκερδώς διδάσκουν ραπτική και κόσμημα σε μαθήτριες του ΛΕΡ.

- Την Άννα Πετρίδου, που δώρισε το δαντελένιο νυφικό της και ένα παλιό φόρεμα της μητέρας της στην ιματιοθήκη του.

- Την Ελένη Καμάρα που δώρισε δύο ταγιέρ εποχής, και παπούτσια χορού στην ιματιοθήκη του.

- Την Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη, που έδωσε κεντήματα και υφαντά υφάσματα στο τμήμα Ραπτικής, φορέματα εποχής και καπέλα στην ιματιοθήκη.

- Πολλά «ευχαριστώ» οφείλει το περιοδικό στην δημοσιογράφο, Ελένη Καμάρα για την ιδιαίτερη βοήθεια και στήριξη.

- Το ΛΕΡ, ενίσχυσαν οικονομικά η Φωτεινή Αλεξιάδου και η Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη, "εις μνήμην" Ματθίλδης Γιάνναρου - Μαντζάκου.

- «τ' ανάβλεμμα», περιοδική έκδοση του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας • Εθνικής Αντιστάσεως 34, Ραφήνα
• τηλ.: 22943 03612 • e-mail: lykellrafinas@gmail.com

- Επιμέλεια περιοδικού: Χριστίνα Παναγιώτου-Δακτυλίδη
Δημιουργικός σχεδιασμός: Φωτεινή Αλεξιάδου

- Ομάδα σύνταξης: Εύη Γκατσοπούλου, Ελένη Καμάρα, Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη, Αναστασία Κάλφογλου, Άννα Κυριακάκη - Συνοδινού, Κατερίνα Σιούτα - Παπαδοπούλου, Άννα Ραπτοπούλου - Παπαθανασίου, Πάνος Τσίτσιος.

- Διανέμεται Δωρεάν

Εξώφυλλο: «Σαρακατσάνοι, η ζωή στη στάνη» πίνακας ζωγραφικής, φιλοτεχνημένος από τη ζωγράφο, Ασπασία Μπούρχα που έχει σαρακατσάνικες ρίζες.

Ο (τσοπάνης) Νίκος Σκούφος στην παραλία Ραφήνας (1946), φωτογραφία του Ιούλιου Δερμίκη

Σαρακατσάνοι

Σαρακατσάνοι κτηνοτρόφοι με τα γιορτινά τους. Πρώτος από αριστερά ο Νικόλαος Σκούφος, (ιστορικό λεύκωμα Αγ. Μαρίνας «Το Γεροτσακούλι»)

Τους μεταξύ τους ισχυρότατους δεσμούς ανανέωναν οι Σαρακατσάνοι με οικογενειακές συναθροίσεις, με πάνδημα γλέντια και πανηγύρια (όπως της Αγίας Τριάδας στην Πεντέλη) και σε μεγάλες θρησκευτικές γιορτές, με κορυφαίο το Πάσχα, όπως περιέγραψαν οι πληροφορητές μας Ν. Σκούφος και Δ. Σκούφος.

«Εκεί στα πανηγύρια έπρεπε να μαζευτούν όλοι οι Σαρακατσαναίοι, να ψήσουν όλο σούβλα. Να δεις την προβατίνα, τα κοκορέτσια, τα σπληνάντερα και το κρασί... Και να βλέπεις τα όργανα και να πηγαίνει το τσάμικο και το καγκέλι... Χαμός! Με τις στολές τους... με τα σελάχια τους, με τα κουμπούρια τους...

Απόσπασμα από κείμενο της ιστορικού, Άννας Μιχοπούλου με τίτλο. «Οι Σαρακατσάνοι στον άξονα της Μαραθώνος. Χαρβάτι, Πικέρμι, Ραφήνα, Γεροτσακούλι» και φωτογραφίες από τον τόμο «Ραφήνα Πικέρμι, η μακραίωνη ιστορία του τόπου». (Εκδοση του Δήμου Ραφήνας Πικερμίου 2020).

Δύο Ξηνταραίοι, ένας γαμπρός τους, Μαργώνης και δεξιά ο Ν. Σκούφος. Φωτογραφία του 1870 από τον βασιλικό φωτογράφο. (φωτ. οικογενειακή συλλογή Σωκράτη Σκούφου)

Κωνσταντίνος Γ. Ξηντάρας, Αρχιτσέλιγγας

Ραφήνα - Πικέριμι

Γράφει η δημοσιογράφος Ελένη Καμάρα

η φυλή των Σαρακατσάνων

Πανάρχαιη πρωτοελληνική φυλή περήφανοι προστάτες των βουνών, κτηνοτρόφοι στο αίμα τους και νομάδες σκηνίτες ευρισκόμενοι σε διαρκή κίνηση. Το νήμα της ιστορίας τους, αν και δεν έχει καθοριστεί ακριβώς η κοιτίδα τους, τους βρίσκει διασκορπισμένους σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα, σε κλειστές κοινωνίες με αυστηρούς άγραφους νόμους, ομοιογένεια στα ήθη, τα έθιμα, τη θρησκεία, τη γλώσσα και τον τρόπο ζωής. Ο ανθρωπολόγος καθηγητής Άρης Πουλιανός (1966) τους χαρακτηρίζει ως τον αρχαιότερο λαό της ευρωπαϊκής ηπείρου. Βασιζόμενος στις μακροχρόνιες μελέτες του, υποστηρίζει ότι «τα ανθρωπολογικά τους γνωρίσματα διατηρήθηκαν διά μέσου των αιώνων, με τη συνεχή ενδογαμία, δηλαδή με την οικολογική και βιολογική απομόνωση».

Κατά την τουρκοκρατία, απ'τα κεντρικά και τα νότια ριζά της Πίνδου ως τις δαιδαλώδεις κορφές των Αγράφων, οι στάνες των ανυπότακτων νομάδων έγιναν φυσικά καταφύγια και ορμητήριο κλεφταρματωλών και αγωνιστών, ενώ οι σημερινοί Σαρακατσάνοι, πολλοί αδερφοξάδερφα, είναι απόγονοι του θρυλικού Κατσαντώνη, του Μπακόλα και άλλων ηρώων.

Η φυγή τους συνδέεται κυρίως με τα χρόνια του Αλή Πασά. Αντιτάχθηκαν στο παιδομάζωμα και τη φορολογία και μετακινήθηκαν σε όλη τη βαλκανική χερσόνησο νότια του Αίμου, σε εκτάσεις που ήταν διαδεδομένη η ελληνική γλώσσα. Άλλωστε, η βάση του κορμού της σαρακατσάνικης διαλέκτου είναι αποκλειστικά τα αρχαία ελληνικά. Αρκετοί κατέβηκαν επίσης στη βόρεια Πελοπόννησο, την Εύβοια και άλλοι πέρασαν το Βόσπορο και έφτασαν στην Πέργαμο και τη Μικρά Ασία. Έτσι, ανάλογα με την περιοχή όπου βρέθηκαν πήραν τα προσωνύμια (Χ)Κασσανδρινοί (Χαλκιδική), Πολίτες, Ρου-

μελιώτες. Επικρατέστερη εκδοχή για την ονομασία τους είναι ότι την αίρουν από την περίοδο της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης, όταν οι Σαρακατσάνοι αρνήθηκαν να υποταχθούν και μαυροφορέθηκαν σε ένδειξη πένθους. Οι Τούρκοι, τους αποκάλεσαν **καρά**: μαύρος και **κατσάν**: φυγός, **Καρακατσάν** και με παραφθορά **Σαρακατσάν**.

Η στράτα

Οι Σαρακατσαναίοι κτηνοτρόφοι έδεσαν τη ζωή τους με τα βουνά, αν και τους χειμώνες, τη μοιράζονταν με τους κάμπους. Ακολουθώντας κυκλική τροχιά στο χώρο και το χρόνο, την άνοιξη με ορόσημο τη γιορτή του Άη Γιώργη, κινούσαν για καλοκαίρι στα δασωμένα ψηλώματα με τα κοπάδια τους και το φθινόπωρο, του Άη Δημήτρη άφηναν τα βουνά για τα χειμαδιά στους κάμπους και τους λόφους της Αττικοβοιωτίας, της Ρούμελης και της Θεσσαλίας. Τραγουδώντας τα αυτοσχέδια καλημέρια ξετύλιγαν όλο τον καημό

Σαρακατσάνοι

τους για τα βουνά που άφηναν πίσω τους, με μπροστάρηδες τα πρόβατα με τα φυλαχτά τους και από άλλο μονοπάτι τα κονάκια, τα γυναικόπαιδα. Μια ζωή στράτα- βουνά- χειμαδιά! Η ροή των караβανιών -της στράτας- τους κυλούσε σαν γραφικό ποτάμι και γεφύρωνε αποστάσεις μέσα από μονοπάτια, που τα σημάδευαν με εικονοστάσια, κρήνες και άλλα περίεργα και που οι ίδιοι οι νομάδες φρόντιζαν να μην τα αποκαλύπτουν, τόσο διότι ήταν καχύποπτοι απέναντι στην κεντρική εξουσία, όσο και για την ασφάλεια των οικογενειών τους.

Το τσελιγκάτο

Αποστασιοποιημένη, η σαρακατσάνικη κοινωνία επιβιώνει σε αυστηρή κλειστή δομή, που περιστρέφεται γύρω από το τσελιγκάτο. Έναν θεσμό δοκιμασμένο από τα βάθη των αιώνων που εξυπηρετεί πολλούς σκοπούς και εγγυάται την ασφάλεια και την εύρυθμη λειτουργία όλης της κοινότητας. Ηγέτης είναι ο τσέλιγκας - ο γεννήτης, ο γηραιότερος άνδρας της πλουσιότερης οικογένειας, που σπκώνει στους ώμους του την ευημερία όλων των οικογενειών του τσελιγκάτου, από δέκα έως και εβδομήντα τα καλοκαίρια. Μορφή πατρική και σεβάσμια, συνेतός, με ηθικές αρετές, έμπειρος και με κοινωνική παράσταση. Διαπραγματεύεται για λογαριασμό όλων των μελών, ρυθμίζει την οικονομική, κοινωνική και συντροφική ζωή, καθοδηγεί, απονέμει το δίκαιο με καλή πίστη, επιτηρεί το κοινό ταμείο, εξασφαλίζει τη συνεργασία, την ομόνοια και διαφυλάσσει την ποιμενική ενότητα στα διάφορα γένη, που διαφέρουν μεταξύ τους ανάλογα με την περιουσία, τα κοπάδια και τα βοσκοτόπια που κατέχουν.

Ο γάμος, η χαρά

Η πατριαρχική φιγούρα κυριαρχεί και μέσα στη σαρακατσάνικη διευρυμένη οικογένεια, η οποία στεγάζεται στο κονάκι, τη χαρακτηριστική θολωτή καλύβα με την οικοσκευή, που σπνόνταν σε κάθε νέο τόπο όπου όριζαν οι ανάγκες. Ευρύχωρη με τις φλοκάτες, τα υφαντά, το εικονοστάσι φιλοξενούσε όλη την οικογένεια και τα πεθερικά, καθώς η παράδοση θέλει τη νύφη να πηγαίνει στην οικογένεια του γαμπρού. Ο γάμος, η σημαντικότερη χαρά της κοινότητας, εξασφάλιζε νέο αίμα και εργατικά χέρια. Γινόταν με προξενιό, μεταξύ των μελών της φυλής, καθώς δεν ήθελαν ανάμιξη με άλλα «μελέτια», ώστε να διατηρήσουν ακλόνητη την συνείδηση της ελληνικής καταγωγής. Οι Σαρακατσάνοι γλεντούσαν στο γάμο, τη χαρά, μια ευκαιρία για γιορτή στο τσελιγκάτο, γεμάτη έθιμα και παραδόσεις με κορυφαίο τελετουργικό σύμβολο, τον φλάμπουρα, που παρέπεμπε στην πολεμική σημαία των Βυζαντινών. Τον έφτιαχναν στο κονάκι του γαμπρού από λευκό πανί με κόκκινα ξακρίσματα και ξύλο κρανιάς ή αγριοτριανταφυλλιάς με το σημείο του σταυρού, τις άκρες του οποίου στόλιζαν μήλα ή ρόδια για τη γονιμότητα. Οι Σαρακατσάνες, σκληραγωγημένες από μικρές μάθαιναν τα μυστικά της κατεργασίας του μαλλιού, παρούσες και στην κουρά, ξεχώριζαν τις ποιότητες και προετοιμάζονταν για να στηρίξουν κάθε στάδιο της έγγαμης και μητρικής ζωής τους. Η θέση τους στην οικογένεια καίρια και σεβαστή, φρόντιζε για τη διατροφή και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Η διάδοση της παράδοσης και της ιστορίας του έθνους όμως, ήταν έργο του παππού και τη γιαγιάς. Δίδασκαν στα παιδιά να είναι θρησκευόμενα, μέσα από τους θρύλους και τη λαϊκή ποίηση και τα μάθαιναν να ξεχωρίζουν τα σημάδια του καιρού.

Φωτογραφία γάμου. Από το βιβλίο "Η ζωή και η τέχνη των Σαρακατσάνων". Έκδοση ΕΟΜΜΕΧ.

Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, οι ανακατατάξεις στη Βαλκανική έπληξαν τις μετακινήσεις των Σαρακατσάνων νομάδων ποιμένων, με αποκορύφωμα τον αποκλεισμό πολλών ορεινών περιοχών από τον ελληνικό στρατό (1947-1949), που σηματοδότησε και το τέλος του νομαδισμού. Στη δεκαετία του 1950, αφήνοντας πίσω το πανάρχαιο μοντέλο επιβίωσης, την αποκλειστική κτηνοτροφία, σταδιακά αποκτούν ιδιόκτητες εκτάσεις για βοσκή ή ασκούν άλλα επαγγέλματα και ενσωματώνονται πλέον στην ελληνική κοινωνία. Ωστόσο, το ιερό τρίπτυχο των Σαρακατσάνων παραμένει μέχρι σήμερα: Έλληνες-Ορθόδοξοι-Σαρακατσάνοι και απ' όπου κι αν βρίσκονται κρατάνε τα φλάμπουρά τους ψηλά για τη διατήρηση της ιστορικής τους ταυτότητας.

Ραφήνα - Πικέριμι

Γράφει η Εύη Γκατσοπούλου, Πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας, Εκπαιδευτικός

Οι Σαρακατσάνοι στην Ανατολική Αττική

Μαρτυρία του ιδρυτή του συλλόγου Σαρακατσαναίων του Πεντελικού βουνού, Δημητρίου Στεργίου Καψάλη, αξιωματικού και πρώην Δημάρχου Δήμου Πεντέλης για 21 χρόνια

Ο Δημήτριος Στεργίου Καψάλης είναι Σαρακατσάνος και οι ρίζες του στο Πεντελικό και την Πεντέλη τοποθετούνται από την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Από ιδρύσεως της κοινότητας Πεντέλης το 1934 στο πρώτο δημοτολόγιο στη σελίδα 316 με αύξοντα αριθμό 5 αναγράφεται ο παππούς του, Χρήστος Στεργίου Καψάλης, έτος γεννήσεως 1875. Στο ίδιο δημοτολόγιο με αύξοντα αριθμό 27 στη σελίδα 146 αναγράφεται με έτος γεννήσεως 1822 ο παππούς του από τη μητέρα του, Καπράλος Ιωάννης του Αναστασίου.

Οι γονείς του μεγάλωσαν μαζί με τα άλλα σαρακατσάνικα σινάφια του πεντελικού βουνού στις βουνοπλαγιές της Πεντέλης ζώντας τη νομαδική σαρακατσάνικη ζωή. Ο πατέρας του ήταν ο πρώτος οδηγός της κοινότητας Πεντέλης από το 1948.

Είναι Σαρακατσάνος από μάνα και πατέρα και μας περιγράφει τα σκληρά χαρακτηριστικά της φυλής του, τη σφιχτή οικογενειακή οργάνωση που τη διαποτίζουν οι δυσκολίες της διαβίωσης και τα δώρα του χαρακτήρα που κληρονομούν από αυτές οι Σαρακατσάνοι. Συναντηθήκαμε, για να μου αφηγηθεί τα δικά του βιώματα στο πεντελικό και στην ανατολική Αττική και να ξετυλίξει τις ιστορίες των σιναφιών του και των προγόνων του.

Καταγωγή Καψαλαίων

«Γεννήθηκα στο κονάκι που είναι σήμερα η ταβέρνα του Τόρβα, συζύγου της μικρής αδερφής του πατέρα μου, Σοφίας, δίπλα στο τσακάκι που υπάρχει μέχρι σήμερα στη Νταού Πεντέλης. Η μάνα μου από το Καπραλαϊκό σινάφι είχε τα πατρικά της κοπάδια στο Μπουρμπάχτι, σημερινή Καλλιθέα Πεντέλης (στην οδό Παπαδιαμάντη και Κάλβου). Με προίκα από τον πατέρα της 13 γίδια ήρθε νύφη στα Καψαλαίκα στην Νταού, όπου με τον γάμο της μικρότερης αδερφής του πατέρα μου, Σοφίας, με τον Μεσσήνιο Τόρβα και με προίκα στον γαμπρό το κονακάκι της ταβέρνας, έφτιαξαν τη δικιά τους καλύβα και ξεκίνησαν τη ζωή τους από το 1941 στη Νταού κάνοντας εκεί τα πρώτα τους τρία παιδιά. Άλλα δύο γεννήθηκαν στην Πεντέλη.

Η άτυπη ηθική σαρακατσάνικη δέσμευση ήταν οι Σαρακατσάνοι να μην παντρεύονται «ξένες» εκτός σιναφιών, γι' αυτό συχνά υπήρχαν αιμομιξίες, γάμοι με δεύτερα και τρίτα ξαδέλφια.

Στην περιοχή της Αττικής τις δεκαετίες '40, '50 έγιναν πολλοί γάμοι Σαρακατσάνων με αρβανίτικες οικογένειες από το Κορωπί, το Μαρκόπουλο, τα Σπάτα, τα Λεγραινά, τον Μαραθώνα, όπως και με πρόσφυγες του 1922, που κατέφυγαν στην περιοχή.

1. Σοφούλα Τσίρκα • 2. Στεργίου - Καψάλη Βασιλική • 3. Καπράλου Γεωργία • 4. Καπράλος Τάσος • 5. Ο Γραμματέας Κ. Π. (πρώτος)
6. Κλεφτάκης Σωτήριος • 7. Στεργίου - Καψάλης Σταύρος • (1935)

Ο παππούς Χρήστος Στεργίου και τα δέκα παιδιά του

Σαρακατσάνοι

Πρόγονος των Καφαλαίων ήταν ο Χρήστος Καψάλης, που ανατίναξε την πυριτιδαποθήκη στην έξοδο του Μεσολογγίου του 1826. Στο σπίτι του, στα Καφαλέικα, στο Μεσολόγγι φιλοξενήθηκε ο λόρδος Βύρνας και πέθανε εκεί το 1824.

Οι Καφαλαίοι μετά την έξοδο του Μεσολογγίου διασκορπίστηκαν κυνηγημένοι από τους Τούρκους προς τα Γιάννενα και την Αττική και ενεγράφησαν στην αρχή στους Δήμους Φλοίας (Χαλανδρίου) και Σπάτων. Ως καλοί γιδοβοσκοί ανέπτυξαν τα κοπάδια τους στις πλαγιές του Πεντελικού από Ροδόπολη, Σταμάτα, Βαρυμπόμπη, Μελίσσια, Πεντέλη, Καλίσια, Νταού, Γεροτσακούλι, Ανατολή, Ραπεντώσα, Λίγραινα, Ραφήνα και αλλού.

Σινάφια Σαρακατσαναίων

Τα σινάφια των Σαρακατσαναίων στην περιοχή, ελπίζω να μη μου διαφεύγει κανένα, είναι: Καφαλαίοι, Καπραλαίοι, Μπισμπιραίοι, Καραγιανναίοι, Τσιρκαίοι, Μαγγιναίοι, Σκουφαίοι, Πραπαίοι, Μαντελαίοι, Κλεφτακαίοι, Ναναίοι, Μπαλουσαίοι, Σφετσαίοι, Ξηνταραίοι, Μαυροδημητραίοι, Γεωργαράιοι, Κακαβουλαίοι, Μπιμπικαίοι, Πεπαίοι, Χρησταίοι, Αλεξανδραίοι, Σπαναίοι, ενώ δεν αναφέρω τις φαμίλιες που δημιούργησαν οι ξένοι, γαμπροί που πήραν νύφες από τα σινάφια μας.

Καλύβες και στάνες - Συνεταιρισμός Γεωκτηνοτρόφων

Επίσημα, με συμβόλαια, από το 1923 οι Σαρακατσαναίοι νοικιάζουν κατά σινάφια τα λιβάδια τους από την Ιερά Μονή Πεντέλης και έχουν για κέντρα τους το καλοκαίρι την Γκορτζέλα Πεντέλης, τα Πλατανάκια, το Βορβό, το Βατιάτι, τα Καλίσια, τον Άγιο Ασώματο, την Μπίριζα, τις Μαυρονάρες, τη ράχη του Χρυσούλη, τη Ροδόπολη και τη Σταμάτα. Τον χειμώνα τα κοπάδια φεύγουν από το βουνό και κατεβαίνουν στα χειμαδιά, κυρίως στο Γεροτσακούλι, σημερινή Αγία Μαρίνα, στην Ανατολή, στη Ραφήνα (Σκουφαίοι).

Ζούσαν στις καλύβες, που φτιάχνονταν από βούρλα ή σχίνα. Τις έχτιζαν στο βουνό στα χειμαδιά και τις αναμόρφωναν κάθε χρόνο. Στη μέση της καλύβας υπήρχε η **βάτρα** με την πυροστιά και πάνω το **κακάβι**. Στην κατσούλα της καλύβας υπήρχε άνοιγμα για να φεύγει ο καπνός, όσος βέβαια έφευγε. Η οικογένεια κοιμόταν κάτω σε στρωσίδια, όλοι στρωματσάδα. Οι καλύβες στήνονταν κοντά στα μαντριά και ήθελε προσοχή στις λάσπες που, κυρίως στις στάνες με πρόβατα, ήταν πολλές. Στη γωνιά κάθε στάνης υπήρχε ο **τσάρκος**, για να μαζεύονται εκεί τα μικρά αρνιά και τα κατσίκια, όταν τα κοπάδια έφευγαν για βοσκή. Το καλοκαίρι οι στάβλοι, που στάβλιζαν τα κοπάδια τα μεσημέρια ήταν καθορισμένοι άτυπα στο βουνό και κανένας δε μπορούσε να πάρει την άλλη χρονιά τον στάβλο του άλλου.

Το 1973-74 η Ιερά Μονή Πεντέλης έκανε συμβόλαια παραχώρησης των οικοπέδων που οι Σαρακατσαναίοι είχαν

τις καλύβες τους και τις στάνες τους έναντι μικρού αντίτιμου. Πολεοδομικά για τους Σαρακατσαναίους γεωκτηνοτρόφους ο στρατηγός Πλαστήρας, ως πρωθυπουργός το 1952, έκανε το σχέδιο γεωκτηνοτρόφων Πεντέλης «άρτιο και οικοδομήσιμο ως έχει» με συντελεστή δόμησης 0,8 και οικοπεδικούς κλήρους στα κομμάτια γης που κατείχαν οι Σαρακατσαναίοι στο

Πεντελικό. Οι Σαρακατσαναίοι είχαν ισχυρό γεωκτηνοτροφικό συνεταιρισμό Πεντελικού με Πρόεδρο τον Γεώργιο Καπράλο, αδερφό της μητέρας μου που βοήθουσε τα συμφέροντα των μελών του για τις τιμές του γάλακτος, της βαμβακόπιτας, της ενοικίασης των λιβαδιών από την Ιερά Μονή Πεντέλης, τις αγοραπωλησίες κοπαδιών από την Κάρυστο και την Άνδρο κυρίως, το πούλημα της κοπριάς, το πούλημα των αμνοεριφίων και του μαλλιού των προβάτων.

Επεξεργασία μαλλιού

Για την αξιοποίηση του μαλλιού των προβάτων και της τρίχας της γίδας κάθε σαρακατσάνικο καλύβι είχε τον αργαλειό του, για να υφαίνει τσόλια, βελέτζες, φλοκάτες, κάπες κ.α. Τα πρόβατα κουρεύονταν την άνοιξη. Η εργασία αυτή ήταν σκληρή και ήθελε δυνατά χέρια, αφού έπρεπε να γυρίσεις την προβατίνα ανάσκελα. Το μαλλί πλενόταν σε καταρράχτες του Λυκορέματος και μετά μεταφερόταν στο Λαναρά, για επεξεργασία. Ακολουθούσε η δουλειά για τις ρόκες, τα αδράχτια, τα σφοντιλία, τα σημόνια, τις σαΐτες και τους αργαλειούς.

Περίοδος γερμανικής κατοχής

Η Νταού Πεντέλης, όταν οι αντάρτες σκότωσαν τον Γερμανό φρούραρχο Ραφήνας το 1944, έζησε, την παραμονή της Αγίας Μαρίνας το βράδυ, τη γερμανική σκληρότητα. Οι Γερμανοί περικύκλωσαν το αμιγώς σαρακατσάνικο χωριό μας, μάζεψαν όλους τους άνδρες, μέσα σε αυτούς και τον πατέρα μου, τους πήγαν στο Χαρβάτι όπου και τους ανέκριναν σε σκηνές που είχαν στηθεί στο κτήμα Λεβίδη. Οι ανακριτές, σύμφωνα με τη μαρτυρία του πατέρα μου, ήταν Αυστριακοί. Εκτέλεσαν μερικούς στα κυπαρίσσια που σήμερα έχουν φυτευτεί επί της λεωφόρου Μαραθώνος, ενώ τους άλλους τους άφησαν, μετά από πολύ ξύλο και διήμερη κράτηση, ελεύθερους. Ο πατέρας μου μαζί με άλλους δυο Νταουλιώτες κατάφερε να ξεφύγει.

Στεργίου - Καψάλη Βασιλική
(τότε Καπράλου Βασιλική του Ιωάννη)

Ραφήνα - Πικέρι

Το 1949 η οικογένειά μου με τρία ήδη παιδιά έφυγε από την Νταού και πήγε στην Πεντέλη. Ο πατέρας μου, εκπαιδευμένος από τον στρατό, οδηγούσε απορριμματοφόρο φορτηγό και την υδροφόρο της κοινότητας Πεντέλης. Αφήσαμε την καλύβα στην Νταού και αρχικά μείναμε σε ένα καμαράκι που μας παραχώρησε η ξαδέρφη της μάνας μου, που είχε παντρευτεί Τσίρκα και έμενε στο Γεροτσακούλι.

Ρέματα - γεωκτηνοτροφικές ασχολίες

Στη συνέχεια η Ιερά Μονή Πεντέλης μας έδωσε οικόπεδο δίπλα στο ρέμα (παραπόταμο του Ποδονίφτη) στην Γκορτζέλα Πεντέλης. Εκεί φτιάξαμε αρχικά την καλύβα μας και στη συνέχεια τη δεκαετία του '50 ένα-ένα δωμάτιο. Εκεί γεννήθηκαν και άλλα δυο παιδιά της οικογένειας των γονιών μου.

Το κεντρικό ρέμα της ανατολικής Πεντέλης Λυκόρεμα, ρέμα Καλισσιών, Μέγα ρέμα ή Βαλανάρης πηγάζει από τις Μαυρονώρες Α,Β,Γ και τη λεκάνη ράχης Χρυσούλη, Κοκκινόβραχα, Βαγιάτι, Πλατάνα. Διαρρέει την ανατολική πλευρά του Πεντελικού και εκβάλλει ως Βαλανάρης πλέον στη Ραφήνα, ενώ είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη σαρακατσάνικη νομαδική ζωή μας, τα λιβάδια μας, τα κοπάδια μας.

Στη δυτική πλευρά του ρέματος, πάνω στο Ντράφι, υπάρχει μια θέση που λέγεται «Γράμματα». Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των παλαιότερων εκεί οι λύκοι έφαγαν έναν βοσκό, που με το αίμα του έγραψε στον βράχο « Λύκος», πριν πεθάνει. Από εκεί προήλθε και το όνομα. Στο ρέμα μέχρι και τη δεκαετία του '50 μέσα στον πυκνό λόγγο ζούσαν πολλά τσακάλια.

Οι Σαρακατσαναίοι επιθυμούσαν να κρατήσουν άθικτα τα λιβάδια τους και στήριζαν τον πλούτο τους στα κεφάλια γιδοπροβάτων που είχαν. Θεώρησαν τύχη για τους εαυτούς τους το 1929, όταν εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες στη Ραφήνα, που τους δόθηκαν παραλιακά οικόπεδα και έλεγαν: -Άστους αυτούς να τους φάνε τα κουνούπια στην παραλία!

Οι Σαρακατσαναίοι εκτός από την κτηνοτροφία ασχολούνταν και με τη γεωργία, γιατί οι κοινωνίες τους ήθελαν να είναι αυτόνομες και αυτόνομες. Ανέπτυξαν έτσι ελαιώνες, αμπελώνες, χωράφια σιτηρών, κυρίως στο Πικέρι, στη Νταού, στο Γεροτσακούλι, στη Ραφήνα, στη Ν.Μάκρη μέχρι την παραλία.

Το σιτάρι το άλεθαν στον μύλο και η οικογένεια είχε ψωμί για όλη τη χρονιά, αφού κάθε κονάκι σχεδόν είχε στην αυλή το μικρό φουρνάκι από πυρότουβλα, που η μάνα έψηνε το ψωμί, που ίδια ζύμωνε μία φορά την εβδομάδα.

Ο τρύγος διαρκούσε, ανάλογα με τα στρέμματα αμπελιών που είχε φυτέψει η καθενιά φαμίλια, για μέρες. Το σταφύλι κατά κανόνα ήταν σαββατιανό, μαζευόταν με κοφίνια και με το κάρο πήγαιναν στο πατητήρι του Ξεντάρη στο Πικέρι, που

ήταν κοντά στη Νταού και στη διασταύρωση Ραφήνας, που είχαμε τα αμπέλια μας. Πατάγαμε όλη τη νύχτα τα σταφύλια, παίρναμε τον μούστο και τον βάζαμε σε βαρέλια στο υπόγειο στην Πεντέλη. Τα βαρέλια στιφάρωνταν καλά και αρωματίζονταν με βραστό νερό και βότανα. Το μάζεμα της ελιάς ήταν και αυτό μια σκληρή, σχεδόν ετήσια, ιεροτελεστία.

Έτσι η σαρακατσάνικη φαμίλια ήταν από πλευράς διατροφής σχεδόν αυτόνομη από την παραγωγή της. Είχε το ψωμί, το λάδι, το κρασί, το κρέας, λειψό βέβαια, γιατί ο χασάπης έπρεπε να πληρωθεί για τη **βαμβακόπιτα** (ζωοτροφή), το τουλουμίσιο σε κασικίσιο δέρμα ή το τυρί από την **τσαντιλά**, το γάλα για τη **θριψάνα** με ψωμί, τις ελιές, τα σταφύλια, το αλεύρι, τον τραχανά, τους ζοχούς, τα σπαράγγια από το βουνό για τη σαλάτα, τις μανίτες.

Δεκαετία του '50, πανηγύρια - η ζωή των παιδιών

Τη δεκαετία του '50 η Πεντέλη είχε περίπου 30.000 παραθεριστές το καλοκαίρι, που έστηναν τις σκηνές τους κάτω από τα πεύκα. Στα μαγαζιά της πλατείας της Αγίας Τριάδος στο μαγαζί του Κρυστάλλη του Σπύρου του Πανέτη τραγουδούσε η Σωτηρία Μπέλλου. Στην Ανεμόνα του Κώτσιου Σκούφου εμφανιζόταν ο Τσαουσάκης και στο μαγαζί των Τσιρκαίων έλεγε δημοτικά τραγούδια ο Κώστας Σκαφίδας.

Στα δυο μεγάλα πανηγύρια της Πεντέλης, της Αγίας Τριάδας και της Παναγίας, η πλατεία της Αγίας Τριάδας και η λάκα έξω από την Ιερά Μονή Πεντέλης γέμιζαν από κάρα που έφερναν τους Σπαταναίους, τους Κορωπιώτες και τους άλλους Μεσογειίτες να διασκεδάσουν με τους χιλιάδες παραθεριστές και επισκέπτες, Χαλανδραίους, Μαρουσιώτες, Πειραιώτες, Αθηναίους, που κατέφθαναν με τα λεωφορεία.

Η ζωή για τα παιδιά ήταν πολύ σκληρή από πολύ μικρή ηλικία. Από 5-6 χρονών έπρεπε τα παιδιά να δουλεύουν, για να προσφέρουν στη φαμίλια. «Τζάμπα κανείς δεν τρώει» μας έλεγαν.

Ξεκινούσαμε ως παιδιά με δουλειά στο μαντρί και στο κοπάδι **σάρωμα**, κτύπημα στη στρούγκα για το άρμεγμα, μάζεμα αρνιών ή κασικιών στον **τζάρκο**, φύλαγμα του κοπαδιού και σιγά σιγά **σκάρο** και σκληρό άρμεγμα.

Παράλληλα έπρεπε να βγάλουμε και μεροκάματο πουλώντας γκλίτσες στους παραθεριστές, αυγά, γιαούρτι, χόρτα, νερό, πάγο, και κουκουναρία στις ταβέρνες για τις μασίνες τους. Μερικά παιδιά, όπως εγώ, δουλεύαμε τα καλοκαίρια στα νταμάρια της Πεντέλης. Από το 1959 ως το 1962, για τρία καλοκαίρια, 12-14 χρονών δουλέψα εκεί φορτώνοντας **μόλους** (πέτρες) στο φορτηγό, δουλεύοντας το φυσερό στο γυφτάδικο, κουβαλώντας νερό στα μαστόρια από τη βρύση των Αγίων Ασωμάτων και μπικούνια. Ήταν η πιο σκληρή περίοδος της ζωής μου. Μετά και ως την εισαγωγή μου στη Στρατιωτική

Σαρακατσάνοι

Σχολή Ευελπίδων ήμουν σερβιτόρος στο μαγαζί του Σκούφα στην Πεντέλη.»

- Σχολείο υπήρχε ;

«Το σχολείο και τα γράμματα για τα αγόρια ήταν μια προτεραιότητα, ιδίως μετά τη δεκαετία του 60. Στην Πεντέλη τα παιδιά πήγαιναν σχολείο στη γνωστή παράγκα, σήμερα νηπιαγωγείο στην οδό Τσάκωνα. Τελείωσα το δημοτικό αυτό το 1959 με δασκάλους το ζεύγος Κούλας και Κώστα Ευθυμιόπουλου, που θα τους μνημονεύω μέχρι να πεθάνω, για την άρτια παιδαγωγική και επαγγελματική τους λειτουργία.

Στο σχολείο παίρναμε συνήθως, για να φάμε δεκατιανό, γάλα σκόνη, για να μη χαλάμε το δικό μας, που πουλάγαμε στους παραθεριστές, είτε ως γάλα είτε ως γιαούρτια και κίτρινο τυρί κονσέρβια. Αμέσως μετά την αποφοίτησή μου από το δημοτικό, μεγάλος πια, η μάνα μου με καπάρωσε για δουλειά στο νταμάρι του Φιλίππου Στραπάτσου και Παυλικού, πάνω από τη σπηλιά του Νταβέλη με μεροκάματο 35 δραχμές την ημέρα (με ωράριο 7.00 - 15.00).

Για καλή μου τύχη ο δάσκαλός μου, Κώστας Ευθυμιόπουλος, ήρθε στο σπίτι και έπεισε τη μάνα μου να με αφήσει να πάω στις εισαγωγικές εξετάσεις για το Γυμνάσιο Χαλανδρίου, αφού ήμουν αριστούχος μαθητής. Το μεγάλο πρόβλημα ήταν βέβαια τα εισιτήρια μέχρι το Χαλάνδρι, που κόστιζαν 3,20 δραχμές να πας και 3,20 να γυρίσεις ή με το λεωφορείο ή με το ταξί του μπάρμπα Θανάση. Δώσαμε στο Γυμνάσιο Χαλανδρίου 17 παιδιά από την Πεντέλη και περάσαμε 3: ο Μήτσος Πράπας (Σαρακατσάνος που μένει στο Γεροτσακούλι), ο Γιώργος Μπουλουξής, γιος του φύλακα της κατασκήνωσης αρτεργατών κι εγώ. Με σκληρή δουλειά σερβιτόρου, κουκουναρά, νταμαρά τα καλοκαίρια έβγαζα τα εισιτήρια από την Πεντέλη στο Χαλάνδρι και έτσι με τη μόρφωση η ζωή μου άρχιζε να αλλάζει. Σιγά σιγά αγόρασα ποδήλατο με γραμμάτια, που το έφερα ποδηλατώντας ως 13χρονος από την πλατεία Κάνιγγος! Τελειώνοντας το εξατάξιο Γυμνάσιο Χαλανδρίου το 1965 εισήχθην μεταξύ των πρώτων στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων με διάβασμα που γινόταν στις πλαγιές του πεντελικού όρους, καθώς φυλούσα ένα μικρό κοπάδι με πρόβατα που κατείχε η φαμίλια.

Όπως είναι φανερό η στάση προς τα παιδιά μέσα στη σαρακατσάνικη φαμίλια ήταν φυσιολογικά, λόγω της ανάγκης παραγωγής για την επιβίωση, σκληρή. Ο πατέρας ήταν ο δουλευταράς και ο κουβαλητής. Η μάνα ήταν το «κουμάντο», καθώς οι σαρακατσάνικες κοινωνίες λειτουργούσαν με την ουσιαστική συμβολή και παρουσία των γυναικών, ειδικά της γιαγιάς και της μητέρας, που αποτελούσαν τις κινητήριες δυνάμεις.

Η τρυφερότητα και η αγκαλιά προς τα παιδιά ήταν ανύπαρκτη, κυρίως από τους πατεράδες προς τις κόρες. Η ανεπιτήδευτη σκληρότητα ήταν ο τρόπος που φυσιολογικά τα παιδιά

μεγάλωναν, για να μπορέσουν να επιβιώσουν στις δύσκολες συνθήκες της σαρακατσάνικης ζωής. Παρόλα αυτά η σκληρότητα μας προσέδωσε αγωνιστικότητα, εργατικότητα, πείσμα, καθαρότητα, λεβεντιά, κάποιο είδος αφύπτης, τιμιότητα, φιλομάθεια. Διαμόρφωσε τον σαρακατσάνικο χαρακτήρα με δωρικότητα.

Επαγγελματική πορεία του Δημήτρη Στεργίου

«Η ζωή μου σημαδεύτηκε και από την ενασχόλησή μου με τα κοινά ως δήμαρχος Πεντέλης για 21 χρόνια, κυρίως όμως από το άλογο μετά τη φοίτησή μου στην Εθνική Σχολή Ιππασίας της Γαλλίας και το πτυχίο μου ως προπονητής ιππασίας Α κατηγορίας για την Ελλάδα και την υπηρέτησή μου στο Σύνταγμα προεδρικής φρουράς της Γαλλίας, με αποτέλεσμα ακόμα και σήμερα την υπηρέτησή μου ως ανώτατος αξιωματικός του ελληνικού στρατού με ευθύνη τη συγκρότηση, εκπαίδευση και λειτουργία μονάδων ιππικού στις ένοπλες δυνάμεις, με αποστολή παρελάσεις, παρατάξεις, επιδείξεις, συμμετοχή σε εθνικούς και διεθνείς αγώνες και στα τρία σχετικά ολυμπιακά αθλήματα. Επίσης εκπαιδύω παιδιά στα πλαίσια του εξωσχολικού αθλητισμού και με στόχο τη θεραπευτική ιππασία».

Η συζήτησή μας με τον Σαρακατσάνο Δημήτρη Στεργίου Καψάλη αποκάλυψε την πηγή των αρετών που τον διατρέχουν, οι οποίες σχετίζονται με την καταγωγή του. Τις αξίες που κληροδοτήθηκαν, την αγάπη για τη φύση, που αποτελούσε τον τρόπο ζωής και βιοπορισμού για τη «φυλή» του, την καλλιέργεια της ανθεκτικότητας στις δυσκολίες της καθημερινότητας, την υπεύθυνη στάση προς τις ανάγκες της οικογένειας από πολύ μικρή ηλικία, την καταλυτική σχέση με την αυστηρή και δραστήρια μάνα, την αυτάρκεια που δέσποζε ως αρχή στο σινάφι του. Τέλος την πηγαία θρησκευτικότητα, που προέκυπε από την αμεσότητα και την εξάρτηση της ζωής των Σαρακατσάνων από το θείο και τη φύση.

Μεταφορά μούστου από Μαρκόπουλο Αττικής, με Χαράλαμφο Γεωργόπουλο και συνεργάτες του (Πεντέλη 1935)

Ραφήνα - Πικέρι

Γράφουν: Αγγέλα Βασ. Ξηντάρα - Κουρή και Βίκυ Αντ. Ξηντάρα

Πικέρι και Σαρακατσάνοι

Πριν από ένα αιώνα, τον Μάιο του 1925, τα παιδιά του Κωνσταντίνου Ξηντάρα, Γεώργιος, Αλέξανδρος, Αναστάσιος, Αριστείδης και η χήρα του πρόωρα χαμένου Αθανασίου, Αγγελική γυρίζουν ουσιαστικά σελίδα αγοράζοντας στο Πικέρι το κτήμα “Πασσάδες” από τον Γεώργιο Αλεξ. Σκουζέ. Έτσι με την απόκτηση μόνιμης εγκατάστασης γίνονται γεωργοκτηνοτρόφοι εγκαταλείποντας την μέχρι τότε νομαδική ζωή τους. «Νομάδες από πανάρχαια μήτρα κτηνοτρόφων, τσελιγκάδες, τσοπάνοι, προβαταράιοι, χωρίς δική τους γη και μόνιμη κατοικία, περπατάρηδες και κόσμος από λόγγα, αυτοί είναι οι Σαρακατσάνοι» όπως σημειώνει χαρακτηριστικά η Αγγελική Χατζημικαήλη στην εισαγωγή του δίτομου έργου της “Σαρακατσάνοι” που εκδόθηκε το 1957.

Εξ άλλου ο “Πεζοπόρος” (φιλολογικό ψευδώνυμο του Δημήτρη Χατζόπουλου), έχοντας διατρέξει πεζή όλη την Αττική, και όχι μόνον, αφιερώνει το καλοκαίρι του 1920 στους Σαρακατσάνους, ένα χρονογράφημά του στην εφημερίδα “Εμπρός” με τίτλο “Οι ορεισίβιοι της Αττικής”. Αναφέρει μεταξύ άλλων: Είναι ιδιαιτέρα τάξις, αξία προσοχής, μελέτης, ενδιαφέροντος.

«Η γλώσσα των είναι πλουσιωτάτη εις ελληνικόν χρώμα. Και ευρύτερα, πλαστικώτερα, εκφραστικώτερα από το αλβανικόν ιδίωμα που ομιλείται εις όλην την ύπαιθρον Αττικήν. Πρέπει να συναναστραφείτε τους ορεισιβίους τούτους, να γνωρίσετε τα ήθη και έθιμά των, τον τρόπον της ζωής των, δια να εκτιμήσετε την ηθικάν αξίαν των. Δεν είναι απλώς σκηνίται, αλλά άνθρωποι με πλήρη την φυλετικήν των συνείδησιν. Τραχείς ως βουνίσιοι, αλλά με παιδικώς αγαθήν καρδίαν. Η ορεινή Αττική ευρίσκεται εις την πλήρη διακαιοδοσίαν των. Την έχουν εξελληνίσει. Μίαν ημέραν πρώτιστα έναν εξ αυτών διά μίαν τοποθεσίαν. Είπα το αλβανικόν της όνομα, καθώς είναι γνωστή.

- *Τέτοιο πράμα δεν το ξέρω, μου απήντησε ξηρά ο ορεινός. Του επεξήγησα το μέρος και μου είπε:*
- *Για το Καλό λειβάδι λές; Να, πως θα πας.*
- *Που είναι αυτός ο δένδρος κατάρραχα...;*

Η γλώσσα των είναι αγνοτάτη ελληνική και εντύπωση μου κάμνει, όταν μιλώ μαζί των, η μουσική συνθετικότης των λέξεων. Τα επίθετα που μεταχειρίζονται, είναι εκφραστικώτατα. Το λεκτικό των είναι άρτιον. Και έχει καθαρότητα θαυμαστήν. Γνωρίζουν να αποδίδουν τας εννοίας με επιγραμματικήν έκφρασιν. Λακωνικοί δε, αγνοούν την περιττολογίαν. Η Πεντέλη και η Πάρνης είναι αι αποκλειστικώτεροι περιοχαί των. Εκεί γεννώνται, εκεί ζούν, εκεί αποθήσκουν. Δεν κατέχουν ούτε μίαν πήκυν γης εις τα όρη ταύτα. Ενοικιάζουν τας βοσκάς από τας μονάς εις τας οποίας ανήκουν κατά το πλείστον αύται, από τας κοινότητας κατόπιν. Προ ολίγων ετών έφθαναν τα ποιμίνα των εις τα πρόθυρα των Αθηνών, αλλά αφ’ ότου απηγορεύθη η βοσκή εις το λεκανοπέδιον περιωρίσθησαν εις τα βουνά το καλοκαίρι και εις τα χειμαδιά της Αττικής κατά τον χειμώνα».

Αιτία της εσπευσμένης απόφασης των πέντε αγοραστών οι νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά την απαλλοτρίωση του κτήματος Σκουζέ στην Ραφήνα για την εγκατάσταση των προσφύγων, μεγάλο μέρος του οποίου νοίκιαζαν επί σειρά ετών ως χειμαδιό για το τσελιγκάτο τους. Ο Αλ. Σκουζές είχε εκτός από το κτήμα της Ραφήνας δύο ακόμη κτήματα στο Πικέρι, το ένα βόρεια της Λ. Μαραθώνος (κτήμα Πικέρι-Ντράφι) και το άλλο νότια (κτήμα Πασσάδες). Όπως καταγράφει ο “Πεζοπόρος” σε άλλο χρονογράφημά του το 1920 στην εφημερίδα “Εμπρός” τα κτήματα “Πικέρι-Ντράφι” και “Ραφήνα” ήταν “λαμπρό παράδειγμα” για το πως σημαντικές και καινοτόμες επενδύσεις που έγιναν στο τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα βελτίωσαν ποσοτικά και ποιοτικά την παραγωγή τους.

Τίτλοι τέλους λοιπόν για την νομαδική ζωή που επί αιώνες ακολούθησαν οι πρόγονοι της οικογένειας. Σε ένα λιτό αλλά περιεκτικό κείμενό του, στηριγμένο σε διηγήσεις και ακούσματα γηραιότερων, ο Κωνστ. Αθαν. Ξηντάρας –παππούς του αντιδημάρχου– δίνει πολλές πληροφορίες για το ιστορικό της οικογένειας που ξεκινά από το Ξηρόμερο Αιτωλοακαρνανίας

Οι πέντε αγοραστές του κτήματος “Πασσάδες” στο Πικέρι. Από αριστερά τα αδέρφια Αλέξανδρος, Αναστάσιος, Γεώργιος και Αριστείδης Ξηντάρας και πάνω αριστερά η Αγγελική, χήρα Αθανασίου Ξηντάρα.

Η θεμελίωση του Δημοτικού Σχολείου Πικερμίου, (δεκαετία '50)

Σαρακατσάνοι

Το αρχικό επώνυμο της οικογένειας ήταν Νταβαναγγέλνις και οι μετακινήσεις του τσελιγκάτου γίνονταν σε χειμαδιά του κάμπου της Αιτωλίας και το καλοκαίρι στις περιοχές είτε των Αγράφων είτε του Ασπροποτάμου. Στην επανάσταση του 1821 λαμβάνουν μέρος υπό τον οπλαρχηγό Ν. Στουρνάρα και στην συνέχεια καταφεύγουν στη Ζήρια της ορεινής Κορινθίας, όπου παραμένουν για μία εικοσαετία για να επιστρέψουν στη συνέχεια στο χωριό Μαχαλάς του Ξηρομέρου. Οι τοπικές συνθήκες τους επιβάλουν νέα μετακίνηση, κατά τους οθωνικούς χρόνους, προς την Αττική, όπου κινούνται νομαδικώς μεταξύ Πάρνηθας και Λαυρεωτικής.

Ο Γεώργιος (Γιωργάκης) Κ. Νταβαναγγέλνις μετονομάζεται σε Ξντάρας περί το 1860. Μία εκδοχή θέλει το νέο επώνυμο του να προήλθε από την πώληση τυριού σε σταθερή τιμή 60 λεπτών ανά οκά ενώ μία άλλη υποστηρίζει ότι προέρχεται από την προτίμησή του στα “εξντάρια” ή “ξντάρικα” κουδούνια (βάρος 60 δράμια) για το κοπάδι του. Ο Γεώργιος Ξντάρας, πια, απεβίωσε τον χειμώνα του 1886 και ετάφη στον περιβόλο της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, όπου σήμερα το Κοιμητήριο Πικερμίου.

Ο μοναδικός του γιός Κωνσταντίνος Ξντάρας αναλαμβάνει την κτηνοτροφική εκμετάλλευση, την μεγεθύνει και δημιουργεί το ομώνυμο τσελιγκάτο που το 1911 διέτρεφε χιλιάδες αιγοπρόβατα και εκατοντάδες άλογα. Με την συμμετοχή 25 σμιχτών κινείται στα μεγάλα λειβάδια της Αττικής, βόρεια Αττική και Τατόι τους καλοκαιρινούς μήνες και Πικέρμι-Ραφήνα και Σούλι Μαραθώνα τους χειμερινούς. Όπως αναλυτικά περιγράφει ο Γ. Β. Καββαδίας στο κλασικό έργο του “Σαρακατσάνοι” (Αθήνα, 1991) το τσελιγκάτο αποτελεί τον πιο μεγάλο και σύνθετο οργανωτικά και οικονομικά θεσμό της σαρακατσάνικης κοινωνίας, που ξεπερνά κατά πολύ τα σχήματα είτε της “συζυγικής” είτε της “εκτεταμένης” οικογένειας.

Η παρουσία του τσελιγκάτου καταγράφεται φωτογραφικά τόσο από την Αγγελική Χατζημικάλη στη στάνη της Πάρνηθας στη πρώτη έκδοση (1957) του δίτομου έργου της που προαναφέρθηκε όσο και σε ρεπορτάζ της εφημερίδας “Σκριν” το 1911 με φωτογραφίες “ποιμένων στην Ραφίνα”. Η μικρή ευκρίνεια των φωτογραφιών δεν καθιστά δυνατή την αναδημοσίευσή τους. Εξ άλλου σε χρονογράφημά του το 1919 ο Δημ. Χατζόπουλος ως “Συμπολίτης” στην εφημερίδα “Πολιτεία” με τίτλο “Η βλάχα και ο ανακριτής” δίνει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα κονάκια στη Πάρνηθα, λίγο πριν ξεκινήσουν επιστρέφοντας στο χειμαδιά Πικερμίου - Ραφίνας.

Οι αλλαγές της αγροτικής νομοθεσίας σε συνδυασμό με την αύξηση των απαιτήσεων των ιδιοκτητών των μεγάλων τσιφλικιών συμπιέζουν το κτηνοτροφικό δυναμικό της Αττικής. Το 1919 ιδρύεται ο Σύλλογος Ποιμένων Αττικής με πρωταγωνιστικό ρόλο

του Αλέξανδρου Κ. Ξντάρτα, ο οποίος ήταν Πρόεδρός του επί σειρά ετών. Η αλλαγή που επέφερε η μόνιμη εγκατάσταση στο κτήμα “Πασσάδες” στο οικονομικό προφίλ της οικογένειας δεν μείωσε το ενδιαφέρον τους για τον κτηνοτροφικό κλάδο. Μετά τον πόλεμο με πρωτοβουλία του Αριστείδη Γ. Ξντάρτα ιδρύθηκε η Ένωση Κτηνοτροφικών Συνεταιρισμών Αττικής και Μεγαρίδος, στην οποία διετέλεσε Πρόεδρος.

Έχοντας επιλέξει πια το Πικέρμι ως μόνιμο τόπο εγκατάστασής τους, οι πέντε αυτές πολύτεκνες οικογένειες προχωρούν, παράλληλα με την συνέχιση της δραστηριότητάς τους –εκ των πραγμάτων μικρότερης– στη κτηνοτροφία και την έναρξη των γεωργικών τους ενασχολήσεων, στη βελτίωση και συμπλήρωση των εγκαταστάσεων του κτήματος και στην οικοδόμηση των απαραίτητων συμπληρωματικών κατοικιών για την στέγαση των οικογενειών τους.

Η συγκρότηση της νέας αυτής κοινωνικής δομής, με στενούς συγγενικούς δεσμούς, δίνει άλλες προοπτικές στο κτήμα “Πασσάδες” την ώρα που οι δραστηριότητες του κτήματος “Πικέρμι-Ντράφι” φαίνονται να περιορίζονται. Ουσιαστικά το Πικέρμι τα επόμενα χρόνια αναπτύσσεται στη περιοχή του κτήματος “Πασσάδες”, νότια της Λεωφ. Μαραθώνος, όπου διαμένουν οι περισσότεροι κάτοικοι του οικισμού, που υπάγεται διοικητικά στη τότε Κοινότητα Σπάτων.

Οι νέοι κάτοικοι και ιδιοκτήτες της έκτασης έχουν διαφορετικές στοχεύσεις από τους μέχρι τότε εργαζόμενους στα κτήματα Σκουζέ, που αρκετοί από αυτούς είχαν περιστασιακή σχέση με την περιοχή. Συνειδητοποιώντας ότι το Πικέρμι αποτελεί την μόνιμη κατοικία τους φροντίζουν να χαρακτηρίσουν και να δωρίσουν χώρους για την ανέγερση σχολείου, εκκλησίας και άλλων κοινόχρηστων χώρων. Έτσι πρωτοστατούν στην ανέγερση του Αγίου Χριστοφόρου και στο κτίσιμο του δημοτικού σχολείου, εκεί που σήμερα αναγέρθηκε ο νέος παιδικός σταθμός Πικερμίου.

Τον Ιούνιο του 1950 οι κάτοικοι με υπόμνημά τους προς την τότε κυβέρνηση ζητούν να γίνει δεκτό το αίτημά τους για ίδρυση αυτοτελούς Κοινότητας, ώστε το Πικέρμι να παύσει να υπάγεται ως οικισμός στη Κοινότητα Σπάτων. Το πάνδημο αυτό αίτημα αντιμετώπισε μεγάλες αντιδράσεις και χρειάστηκαν 20 και πλέον μήνες για να εκδοθεί το Β.Δ. της 10 Μαρτίου 1952, με το οποίο ιδρύεται η Κοινότητα Πικερμίου με πρώτο Πρόεδρο τον Βασ.Αθ. Ξντάρτα. Τα επόμενα χρόνια και μέχρι το 2010, οπότε καταργούνται με νόμο οι Κοινότητες, εκλέγονται ως Πρόεδροι της Κοινότητας οι Χρ. Αδαμόπουλος, Αθαν. Ξντάρτας, Ευάγγ. Ξντάρτας και Αθαν. Αδαμόπουλος.

Ορκωμοσία πρώτου Κοινοτικού Συμβουλίου Πικερμίου, (1952) με πρώτο πρόεδρο τον Βασίλειο Ξητάρτα.

Όλο το Πικέρμι διαδηλώνει για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Στην ανέγερση του Ιερού Ναού του Αγίου Χριστοφόρου, στο Πικέρμι, (δεκαετία '50).

Ραφήνα - Πικέρμι

Γράφει η Δήμητρα Σκούφου, δημοσιογράφος (εφημερίδα "ΤΑ ΝΕΑ")

Από τα βουνά της Πεντέλης έως τη θάλασσα της Ραφήνας

Τα κουδούνια αντηχούσαν στο πυκνό πευκοδάσος του Πεντελικού όρους καθώς τα αιγοπρόβατα των τσοπαναράϊων έπαιρναν το δρόμο για να κατηφορίσουν στα χαμηλότερα και να ξεχειμωνιάσουν.

Από τις Σαρακατσάνικες οικογένειες που ακολουθώντας τα μονοπάτια στα βουνά κατέβαιναν στους πρόποδες του Πεντελικού, ορισμένες έφταναν περίπου στα τέλη του 19ου αιώνα ως την παραλία της Ραφήνας όπου έφτιαχναν τις στάνες και τα κονάκια τους.

Αυτοί αποτέλεσαν και τους πρώτους κατοίκους στην έρημη και ελώδη τότε περιοχή, που αργότερα και μαζί με τους Μικρασιάτες, που έφτασαν στην περιοχή μετά την καταστροφή το 1923 και τους λιγνιτωρύχους της Διασταύρωσης συγκρότησαν την πρώτη Κοινότητα Ραφήνας.

Μια κλειστή κοινωνία με ισχυρούς δεσμούς

Οι Σαρακατσάνοι της περιοχής αποτελούσαν μια νομαδική κτηνοτροφική κλειστή κοινωνία. Η επικρατέστερη θεωρία είναι πως το όνομα τους είναι τουρκικής προέλευσης, σύνθετη λέξη αποτελούμενη από το kara (καρά) που σημαίνει «μαύρος, μαυροντυμένος» και το kasan (κασιάν) που σημαίνει «φυγιάς, ανυπότακτος». Λέγεται ότι οι Σαρακατσάνοι μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης φορούσαν μαύρη ενδυμασία ως ένδειξη πένθους, κατέφυγαν στα βουνά απ' όπου και πολεμούσαν τους Οθωμανούς και σκορπίστηκαν στην Ελλάδα και σε άλλες περιοχές της Βαλκανικής Χερσονήσου.

Εκτιμάται ότι κατάγονται από το δωρικό φύλο και σύμφωνα με το Βρετανό συγγραφέα Πάτρικ Λη Φέρμορ ένδειξη για τη δωρική καταγωγή των Σαρακατσάνων προκύπτει από τα γεωμετρικά σχέδια στην κεραμική των Δωριέων που διασώζονται μέχρι σήμερα στα σχέδια που κοσμούν τις παραδοσιακές σαρακατσάνικες ενδυμασίες.

Ραφήνα 27/4/1945 Κουρά πρόβατων στη στάνη του Ιωάννη Ν. Σκούφου στα Σκουφεία Ραφήνας (Αρχειό Π. Σκούφου)

Κοιτίδα των Ελλήνων Σαρακατσάνων θεωρείται από πολλούς επιστήμονες ο ορεινός όγκος της Πίνδου, όπου κατοίκησαν μετά την κατάληψη του ελλαδικού χώρου από τους Οθωμανούς Τούρκους. Σύμφωνα με την προφορική παράδοση ο διασκορπισμός των Σαρακατσάνων σε όλη την επικράτεια και φυσικά την Αττική έγινε μετά το 1780 όπου στην περιοχή ηγεμόνευε ο Αλή Πασάς. Μάλιστα αρκετοί ήρωες του '21 ήταν σαρακατσάνικης καταγωγής. Από την εποχή της Τουρκοκρατίας λοιπόν οι Σαρακατσάνοι αποτέλεσαν κοινωνική ομάδα που στην Αττική κατοίκησε κυρίως στα βουνά της Βορειοανατολικής Αττικής.

Νομάδες κτηνοτρόφοι

Ασχολήθηκαν με την κτηνοτροφία και διατηρούσαν κοπάδια με αιγοπρόβατα στα υψώματα του Πεντελικού όρους. Η πιο οργανωμένη εμφάνιση των Σαρακατσάνων στο Πεντελικό όρος εκτιμάται το 19ο αιώνα όταν η Ι.Μ.Πεντέλης απέκτησε περιορισμένη ιδιοκτησία από το Σουλτάνο και είχε τη δυνατότητα να αναπτύξει γιδοπρόβατα στα βοσκοτόπια του Πεντελικού όρους. Η βάση της οργάνωσης της ζωής των Σαρακατσάνων ήταν τα τσελιγκάτα, μικρές κλειστές κοινωνίες αποτελούμενες από 10-20 οικογένειες που νοίκιαζαν από τη Μονή εκτάσεις για τη βοσκή των κοπαδιών τους πληρώνοντας τα πρώτα χρόνια σε είδος από την παραγωγή τους. Η συγγένεια ήταν ισχυρός δεσμός, και η αλληλεγγύη έντονο στοιχείο μεταξύ τους ενώ ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι με τα δικά τους ήθη και έθιμα αναφορικά με την καθημερινότητα, τις σχέσεις των δυο φύλων, τις γιορτές. Οι Σαρακατσάνοι, νομάδες εκ φύσεως, μετακινούνταν συνεχώς μεταξύ βουνών και πεδιάδων.

Σύμφωνα με την σαρακατσάνικη παράδοση, την άνοιξη και συγκεκριμένα του Αγίου Γεωργίου μετακινούνταν με τα κοπάδια τους στα βουνά αναζητώντας βοσκές. Στη γιορτή του Αγίου Δημητρίου, τον Οκτώβριο, έπαιρναν το δρόμο για τα λεγόμενα χειμαδιά, όπου το κλίμα ήταν πιο ήπιο για να ξεχειμωνιάσουν τα ζώα τους.

Στα μονοπάτια από την Πεντέλη έως τη Ραφήνα

Οι πρώτες σαρακατσάνικες φασίλιες στην ευρύτερη περιοχή του σημερινού Δήμου Ραφήνας - Πικερμίου αναπτύχθηκαν αρχικά στην Πεντέλη γύρω από το εξωκλήσι της Αγ. Τριάδος, όμως κάθε οικογένεια με τα αιγοπρόβατά της μετακινήθηκε σε διάφορες περιοχές όπως στα Καλλίσια, στην Νταού Πεντέλη, τη Ραφήνα, το Πικέρμι, την Αγία Μαρίνα του σημερινού Δήμου Μαραθώνα - Νέας Μάρκης.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Περικλή Σπ. Σκούφου, απογόνου της παλαιότερης οικογένειας Σαρακατσάνων, με συνεχή πα-

Σαρακατσάνοι

ρουσία στην περιοχή της Ραφήνας, η πρώτη φαμίλια που έφτασε την περιοχή ήταν η οικογένεια Ξηντάρα, η οποία όμως αργότερα μετακινήθηκε στην περιοχή του Πικερμίου. Άλλες φαμίλιες Σαρακατσαναίων που ανέπτυξαν τις στάνες τους στις περιοχές Νταού Πεντέλης και Ραφήνας ήταν : οι Καπραλαίοι, οι Μπισμπιρουλαίοι, οι Κακαβουλαίοι, οι Κλεφτακαίοι, οι Μαντελαίοι καθώς και οι οικογένειες Γεωργάρα και Στεργίου. Ζούσαν σχεδόν αυτόνομα, έχοντας αναπτύξει ιδιαίτερες δεξιότητες στην αξιοποίηση πρώτων υλών από τη φύση και με τα προϊόντα που παρήγαγαν από τα κοπάδια τους, μέρος των οποίων διέθεταν για να προμηθευτούν ό,τι άλλο χρειαζόνταν. Οι περισσότερες οικογένειες το καλοκαίρι το περνούσαν στην περιοχή της Παλαιάς Πεντέλης στο βουνό, ενώ το χειμώνα κατέβαιναν στα χαμηλότερα υψώματα κυρίως στην Νταού Πεντέλη. Στη Ραφήνα έφταναν μόνο οι Σκουφαίοι.

Από αναφορές της Άννας-Ευφροσύνης Μιχοπούλου, Μ.Α. (York, UK), Ερευνήτριας τοπικής ιστορίας και ιστορίας των γυναικών «...από τους Σαρακατσάνους που το καλοκαίρι ζούσαν με τα κοπάδια τους στην Πάρνηθα και στην Πεντέλη αρκετοί παρακείμεζαν στους πρόποδες της Πεντέλης, μέχρι και τη θάλασσα στη Ραφήνα. Ορισμένες οικογένειες είχαν τα κονάκια τους κοντά στον κατά τόπους δύσβατο δρόμο που οδηγούσε προς τον Μαραθώνα και συνδέθηκαν με τις κατά μήκος του τοποθεσίες, που τότε, ήταν σχεδόν έρημες: όπως το Χαρβάτι (Παλλήνη), το Πικέρμι, η Ραφήνα, το Γεροτσακούλι (Αγία Μαρίνα)...».

Τις αναφορές αυτές επιβεβαιώνουν και οι μαρτυρίες των εν ζωή απογόνων Σαρακατσαναίων της περιοχής.

Οι μετακινήσεις και οι περιοχές που κατοίκησαν

Οι περισσότερες οικογένειες Σαρακατσάνων του σημερινού Δήμου Ραφήνας -Πικερμίου κατοίκησαν κυρίως στην περιοχή Νταού Πεντέλης. Αυτοί που μετακινήθηκαν χαμηλότερα στη Ραφήνα στα τέλη του 19ου αιώνα ήταν η οικογένεια Σκούφου αρχικά στην ευρύτερη περιοχή του σημερινού Νέου Βουτζά (θέση Κοπρισιά) στα όρια του Δήμου Ραφήνας και του Δήμου Μαραθώνα και στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας όπου εμίσθωναν εκτάσεις από την Μονή Πεντέλης.

“Στις αρχές του 20ου αιώνα μετακινήθηκαν στην περιοχή του σημερινού Οχυρού της Ραφήνας. Ωστόσο επειδή η περιοχή ήταν ελώδης και αντιμετώπιζαν το έντονο πρόβλημα με τα κουνούπια και την ελονοσία επέλεξαν πρώτα την ευρύτερη περιοχή πάνω από το Άγιο Νικόλαο και τη Δεξαμενή στη Ραφήνα και στη συνέχεια, πριν τον πόλεμο του 1940, την περιοχή της Ραφήνας που φέρει και σήμερα την ονομασία “Σκουφέικα”, αναφέρει ο Περικλής. Π. Σκούφος, εγγονός του γενάρχη της οικογένειας Σκούφου, Νικολάου. Χ. Σκούφου.

Τότε στην περιοχή υπήρχε μόνο ένα κτίριο πάνω από το σημερινό λιμάνι που ήταν καζίνο και ο μικρός κόλπος του λιμανιού που έδεναν καΐκια από την Εύβοια. Δεν υπήρχαν οικισμός και καμία άλλη υποδομή. Μοναδικός υποτυπώδης οικισμός δημιουργήθηκε στη Διασταύρωση Ραφήνας, μετά το 1910, που κατοικούσαν εργάτες του εκεί λιγνιτωρυχείου (κατά πλειοψηφία Ευβοιώτες).

Σαρακατσάνοι κτηνοτρόφοι της Ραφήνας βόσκουν τα κοπάδια τους (Αρχειό Π. Σκούφου)

Σύμφωνα με μαρτυρίες η οικογένεια Σκούφου μετακινήθηκε από την περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας μετά την εποχή της Επανάστασης του 1821. Στην Αττική έφτασαν τα παιδιά της οικογένειας του Χρήστου Σκούφου (τέσσερα αγόρια Νικόλαος, Γεώργιος, Παύλος και Ανδρέας και μια κόρη η Γιαννούλα). Τα δύο αγόρια εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Λαυρεωτικής, η αδερφή τους στην Παλλήνη (Χαρβάτι), κατά μαρτυρίες ύφη στην οικογένεια Καπράλου, ο Γεώργιος στην Πεντέλη ενώ ο Νικόλαος Σκούφος, αρχικά στο Χαρβάτι και στη συνέχεια κοντά στην οικογένεια Ξηντάρα στη Ραφήνα. Το 1870 το γεγονός της απαγωγής των “Λόρδων” στο Δήλεσι από τους ληστές Αρβανιτάκηδες και ο φόβος εμπλοκής του Γ. Ν. Σκούφου στο γεγονός (καθώς ήταν ατίθασος και είχε προσπαθήσει στην εφηβική του ηλικία να ενταχθεί στη συμμορία των ληστών Αρβανιτάκη, οι οποίοι όμως δεν τον είχαν δεχθεί επειδή ήταν μικρός), στάθηκε η αφορμή να εγκαταλείψει την περιοχή και να βρει προσωρινά καταφύγιο στην περιοχή του Αγρινίου. Όταν επέστρεψε εγκαταστάθηκε και πάλι στο Χαρβάτι ως αρχισέλιγκας στο κτήμα του Ι.Θεοφιλάτου γαιοκτήμονα της περιοχής. Μάλιστα ο Θεοφιλάτος ήταν και ο κουμπάρος στο γάμο του βαφτίζοντας και το πρώτο παιδί του τον Κωνσταντίνο. Εκεί θα γνωρίσει και τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη το 1887, όπως αναφέρει ο συγγραφέας στο δοκίμιό του “Ο Επιτάφιος και η Ανάστασις εις τα χωρία” που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα “Εφημερίς” (...Οι καλοί χωρικοί μετά μεγίστης ευλαβείας ηκούοντο τα ιερά άσματα, ο δε αξιόλογος ποιμήν Νικόλαος Σκούφος προσενεγκών ευσεβώς, ανήρτησεν επί του δεξιού μανουαλίου ενώπιον της εικόνας του δεσπότη Χριστού τσαντήλαν νωπού τυρού,άλλο πασχάλιον έθιμον των αγροτών της Ελλάδος...).

Οι οικογένειες Σκούφου και Καπράλου (που ήταν και η πολυπληθέστερη) εγκαταστάθηκαν αρχικά στο Χαρβάτι και κατόπι στην Παλαιά Πεντέλη. Στη συνέχεια και σταδιακά η οικογένεια Σκούφου μετακινήθηκε στη Ραφήνα, ενώ στην περιοχή της Νταού Πεντέλης και τη Διασταύρωση κατοίκησαν σταδιακά οι οικογένειες των Καπραλαίων, Μπισμπιρουλαίων, Κακαβουλαίων και η οικογένεια Γεωργάρα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1899 στην περιοχή της Ραφήνας κατοικούσαν 55 άτομα, στο Πικέρμι 77 και στο Ντράφι 41, ενώ στην απογραφή του 1920 ο πληθυσμός στο Πικέρμι έφτανε τους 248 και στη Ραφήνα τους 135, η πλειονότητα Σαρακατσάνοι. Ωστόσο ακριβή στοιχεία δεν υπάρχουν εξαιτίας των μετακινήσεων των οικογενειών.

Ραφήνα - Πικέριμι

Εκτός της κτηνοτροφίας οι Σαρακατσάνοι καλλιεργούσαν αμπέλια και δημιούργησαν ελαιώνες για αυτοκατανάλωση. Όμως τα σαρακατσαναίικα σινάφια είχαν σαν κύρια απασχόληση τους την κτηνοτροφία και την εμπορία κρέατος, γάλακτος και γαλακτοκομικών. Αργότερα μετέτρεψαν την άτυπη αυτή λειτουργία τους σε τυπικά επαγγέλματα δημιουργώντας στην περιοχή επιχειρήσεις όπως κρεοπωλεία, γαλακτοπωλεία και ταβέρνες.

Μια αρμονική συνύπαρξη

Στην δίνη των γεγονότων της Μικρασιατικής καταστροφής η περιοχή της Ραφήνας το 1923 θα αποτελέσει κέντρο εγκατάστασης προσφύγων. Τον Ιούνιο του 1923 μετά την αναγκαστική απαλλοτρίωση του κτήματος Σκουζέ η έκταση παραχωρήθηκε στους πρόσφυγες. Το 1928 συστήνεται η κοινότητα Ραφήνας. Οι Σαρακατσάνοι που βρίσκονταν τότε στην περιοχή, σύμφωνα με μαρτυρίες αποδέχθηκαν χωρίς αντιδράσεις τους πρόσφυγες, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων.

Μετά την παραχώρηση των εκτάσεων της Ραφήνας στους πρόσφυγες και την συγκρότηση της κοινότητας οι οικογένειες τεσσάρων γιων (από τους έξι) του Νικολάου Σκούφου, Χρήστος, Σπύρος, Ιωάννης και Σωτήρης Σκούφος, εγκαταστάθηκαν σταδιακά από το 1925 έως το 1937 μόνιμα στην Ραφήνα χτίζοντας τις κατοικίες τους και συνεχίζοντας να ενοικιάζουν εκτάσεις από τη Μονή Πεντέλης για την βοσκή των ζώων τους. Άλλες οικογένειες θα παραμείνουν στην περιοχή της Πεντέλης και της Νταού Πεντέλης (Καπράλου, Στεργίου Μπισμπιρούλα, Κακαβούλα κ.α) και ορισμένες στην περιοχή της Αγίας Μαρίας στη Νέα Μάκρη (Τσίρκα, Μαγγίνα, Μαντέλα, Κλεφτάκη κα). Θα σταματήσουν οριστικά ωστόσο τις μετακινήσεις τους καλοκαιρινούς μήνες προς την Πεντέλη στα μέσα της δεκαετίας του 1940. Το 1940 θα εγκατασταθεί μόνιμα, σύμφωνα με μαρτυρίες και η οικογένεια Μπισμπιρούλα στη Διασταύρωση Ραφήνας.

Η εκπαίδευση και οι οικογενειακοί δεσμοί

Μέχρι τότε η εκπαίδευση των παιδιών ήταν υποτυπώδης εξαιτίας των μετακινήσεων και γινόταν κατά τους καλοκαιρινούς μήνες στην Πεντέλη από τον μοναχό Αβέρκιο και άλλους μοναχούς της Μονής Πεντέλης. Τα παιδιά των Σαρακατσαναίων της περιοχής της Ραφήνας μετά την μόνιμη εγκατάστασή τους θα φοιτήσουν στο δημοτικό σχολείο της Ραφήνας, που δημιουργήθηκε από τους πρόσφυγες και στη συνέχεια στο γυμνάσιο του Κορωπίου, αναπτύσσοντας ισχυρούς δεσμούς με τα παιδιά των προσφύγων. Οι δεσμοί που αναπτύχθηκαν μεταξύ των Σαρακατσάνων της Ραφήνας και των Μικρασιατών προσφύγων ήταν και παραμένουν ισχυροί και δέθηκαν με κουμπιές όπως αυτές των οικογενειών Ζαφείρη Μεχτάρη και Χαράλαμπος Περικλέους που βάφτισαν τους γιους του Σπυρίδωνα Σκούφου, Γεώργιο και Περικλή αντίστοιχα αλλά και ισχυρές φιλίες που οι οικογένειες διατηρούν μέχρι και σήμερα.

Αν και οι σαρακατσάνικες φιλίες, σύμφωνα με μαρτυρία της Παναγιώτας Σκούφου-Μικροπούλου, θεωρούσαν ότι

Ο Σπυρίδων Ν. Σκούφος (αριστερά) στη Στάνη του (Αρχείο Π. Σκούφου)

δεν ήταν σωστό οι Σαρακατσαναίοι να παντρεύονται εκτός της φυλής τους, στα χρόνια που ακολούθησαν μετά τον πόλεμο, στην περιοχή της Ραφήνας αλλά και ευρύτερα του δήμου, πολλές οικογένειες Σαρακατσάνων και προσφύγων δέθηκαν και με συγγενικούς δεσμούς από γάμους που πραγματοποιήθηκαν, όπως αυτοί της Παναγιώτας, εγγονής του Νικολάου Σκούφου με τον Μικρασιάτη Θεόδωρο Μικρόπουλο και του αδερφού της Νικολάου Σπ. Σκούφου με την Μικρασιάτισσα Μαρία Πετρακίδη, της Ευφροσύνης Τσίρκα και της Ελένης Τσίρκα από την Αγία Μαρίνα εξαδέλφων των Σκουφαίων, με τους Μικρασιάτες Νικόλαο Μικρόπουλο και Γουλιέλμο Σταυρίδη αντίστοιχα και πολλοί άλλοι αλλά και της Σοφίας Παπαδοπούλου με τον Παναγιώτη Τσίρκα επίσης συγγενή της οικογένειας Σκούφου.

Η αρμονική συνύπαρξη των Σαρακατσαναίων με όσους κατοίκησαν μετέπειτα την περιοχή της Ραφήνας και οι δεσμοί που αναπτύχθηκαν, αποδεικνύεται και από το γεγονός, σύμφωνα με μαρτυρίες, ότι κατά την περίοδο της Κατοχής οι Σαρακατσαναίοι της Ραφήνας βοήθησαν στην επιβίωση των συμπολιτών τους προσφέροντας, ότι μπορούσαν από τα κοπάδια τους (κρέας, γάλα και τυροκομικά) ενώ η κοινότητα της περιοχής αναγνωρίζοντας την προσφορά τους την περίοδο εκείνη ως ευχαριστία τους απάλλαξε από την πληρωμή ενοικίου (λιβαδιάτικα) για τις περιοχές που ανήκαν στην προσφυγική κοινότητα και χρησιμοποιούσαν για την βοσκή των ζώων τους.

Σαρακατσάνοι

Γράφει η Εύη Γκατσοπούλου, Πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας, Εκπαιδευτικός,
(Από τη συζήτηση που είχα με την αγαπητή συγχορεύτρια του ΛΕΡ, Ελένη Τσαμαδιά - Βάλαρη)

Σαρακατσάνικες ιστορίες μέσα από τα αντικείμενα του παππού και της γιαγιάς

Η Ελένη Τσαμαδιά-Βάλαρη κατάγεται από το Σιγκρέλο Καρπενησίου και το 1935 η οικογένειά της εγκαταστάθηκε στα Καλύβια Λαμίας. Σαρακατσάνα στην καταγωγή κατοικεί αρκετά χρόνια τώρα στη Ραφήνα και αποτελεί μέλος του χορευτικού τμήματος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας.

Άνοιξε το σπιτικό της και την καρδιά της, μοιράστηκε με το ΛΕΡ εμπειρίες από τη ζωή των Σαρακατσάνων μέσα από τα χρηστικά αντικείμενα, που κρατάει σαν φυλαχτό. Της θυμίζουν την προέλευσή της, την αξιοθαύμαστη αυτάρκη κοινωνία των προγόνων της πάνω στα βουνά, στα κονάκια και στις στάνες, τις ασχολίες, την τέχνη και τον αδιασάλευτο ηθικό τους κώδικα.

«Για τις ξύλινες κατασκευές τους οι Σαρακατσάνοι χρησιμοποιούσαν μεταλλικά εργαλεία. Ορισμένα από αυτά, όπως μικρά μαχαίρια, ψαλίδια, τρυπητήρια, τα κατασκεύαζαν μόνοι τους με λίμες. Σκάλιζαν πολλά είδη ξύλων ανάλογα με τα αντικείμενα που θα δημιουργούσαν (αγριελιά, κουτσουπιά, φλαμούρι, δρυ, πεύκο, πλάτανο, λεύκα, κέδρο, έλατο, πουρνάρι, ρέικι κ.α.) Τα σκληρά ξύλα, όπως η ρίζα του πουρναριού έμενε ένα μήνα περίπου σε βούτυρο, για να μουσκέψει. Έπειτα, για να σκαλιστούν ή να χαραχτούν, τα έβραζαν σε νερό για πολλή ώρα.

«Αυτή την **(γ)κλίτσα**, το κυρτωμένο ραβδί, την έφτιαξε ο ίδιος ο πατέρας μου», αφηγείται η Ελένη, από «καναπίτσα». Οι Σαρακατσάνοι βοσκοί τις ώρες που βρίσκονταν πάνω στα βουνά ή στα λιβάδια θαυμάζοντας τη φύση δημιουργούσαν τις σκαλιστές (γ)κλίτσες τους, με τις οποίες υποβοηθούνταν στο περπάτημα στα κακοτράχαλα μέρη, αλλά κυρίως επανέφεραν ή καθοδηγούσαν τα ζώα τους στο κοπάδι πιάνοντάς τα από το πόδι με τη λαβή της. Έχω φυλάξει και ένα σιδερένιο κουδούνι από τα γίδια του πατέρα μου. Στο κάθε ζώο κρεμούσαν από ένα, για να γνωρίζουν με τον ήχο του πού βρίσκονται.

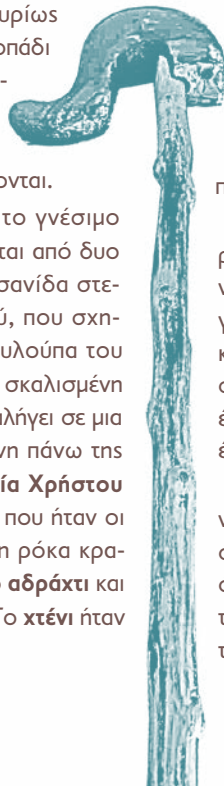
Ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία για το γνέσιμο του μαλλιού είναι η **ρόκα**. Η δική μου αποτελείται από δυο μέρη. Ένα κλαδί μήκους 0,60 μ. και μια μικρή σανίδα στερεωμένη κάθετα στο πάνω μέρος του κλαδιού, που σχηματίζει σταυρό, στον οποίο τοποθετείται η τουλούπα του μαλλιού. Ανήκε στο σόι της μητέρας μου. Είναι σκαλισμένη στο χέρι και στο πάνω μέρος, στον σταυρό, καταλήγει σε μια χαραγμένη φιγούρα κοπέλας. Έχει αποτυπωμένη πάνω της την ημερομηνία **1949** και τα αρχικά **ΜΧΣ: Μαρία Χρήστου Σπαθούλη, Κωνσταντία Δημητρίου Τσαμαδιά**, που ήταν οι ιδιοκτήτριες της ρόκας. Το γλωσσίδι πάνω στη ρόκα κρατούσε την τουλούπα του μαλλιού σταθερή. Με το **αδράχτι** και το **σφοντύλι** έστριβαν το νήμα, για να λεπτύνει. Το **χτένι** ήταν ένα εξάρτημα του αργαλειού.

Το χτύπαγαν, για να σφίγγει το υφάδι σε κάθε πέρασμά του. Τα μακριά μιτάρια χρσίσμευαν, για να ανασπώνουν εναλλακτικά τα νήματα και να πραγματοποιείται η ύφανση. Δηλαδή τα δυο μιτάρια από τη μια και το χτένι από την άλλη. Στον αργαλειό έφτιαχναν οι γιαγιάδες μου **τροβάδες** (ταγάρια), όπως αυτούς τους ριγωτούς, που διατηρώ ως κειμήλια. Με αυτούς μετέφεραν τρόφιμα ή το προσφάι στη βοσκή. Δημιουργούσαν και πολύχρωμα, μάλλινα **στρωσίδια**. Τα έβαφαν με φυτικά χρώματα, για παράδειγμα καφέ από τα φύλλα καρυδιάς ή και με χημικές ουσίες που προμηθεύονταν, όπως την ανιλίνη. Μέσα στην ουσία βουτούσαν κουβάρια, μαλλιού τυλιγμένα σε **βούτες**, μεγάλες κουλούρες που τύλιγαν με τη βοήθεια των αγκώνων τους.

Να και η **ξύστρα** (σπάτουλα) που βρισκόταν σε καθημερινή χρήση, αφού η γιαγιά μου με αυτή έβγαζε τις πίτες από το ταψί. Ήταν μεταλλική και την έφτιαχναν τα μέλη της οικογένειας. Με τα μπακιρένια **κατσαρόλια**, που αγόραζαν, οι Σαρακατσάνες μαγείρευαν στη φωτιά, την πυροστιά. Μπακιρένια ήταν και άλλα σκεύη της κουζίνας, όπως η **κανάτα** της γιαγιάς μου. Όλα αυτά έπρεπε ανά τακτά χρονικά διαστήματα να γανώνονται, για να μπορούν να χρησιμοποιηθούν ξανά ακίνδυνα.

Αφού βρισκόμαστε νοερά στο χώρο της κουζίνας των Σαρακατσάνων θα αναφέρω στο τέλος τις συνταγές, που θυμάμαι να φτιάχνουν οι Σαρακατσάνες γυναίκες από το νιοσφαγμένο γουρούνι. Δεν έμενε τίποτα ανεκμετάλλευτο. Εκτός από το κρέας, μαγείρευαν τα **μπουμπάρια**. Γέμιζαν το χοντρό έντερο με σικώτι, ρύζι και μυρωδικά και το έψηναν. Με το λεπτό έντερο έφτιαχναν λουκάνικα, ενώ τα ποδάρια τα μετέτρεπαν, αφού τα έβραζαν με μυρωδικά στην περίφημη πηχτή.

Δεν είναι εύκολο να περιγράψεις τη ζωή των Σαρακατσάνων, που κατάφεραν να καλύπτουν με επάρκεια μόνοι τους όλες τις ανάγκες της ζωής της οικογένειας. «Φυλάσσοντας όμως τα αντικείμενα των προγόνων μου, διατηρώ μέσα μου την ιστορία τους, τις αξίες που μου μετέδωσαν, στοιχεία του τρόπου ζωής τους, την πίστη και τη δύναμή τους».

Ραφήνα - Πικέρι

Γράφει η Ασπασία Μπούρχα, Εικαστικός, Έφορος Λαογραφικού Αρχείου ΛΕΡ

Ιωάννης Καπράλος Σαρακατσάνος 100 χρόνων, έφη...

Ήταν Μεγάλη Παρασκευή, πρωί του 2024. Αυτοκινητάκι λοιπόν και ξεκινήσαμε για τον οικισμό των Σαρακατσαναίων στην τοποθεσία Νταού Πεντέλης. Ένας φίλος του Παντελή στο λιμάνι του μίλησε για ένα Σαρακατσάνο γέροντα 100 χρόνων και 4 μηνών, όπως μου είπε ο ίδιος, που τα είχε 400! Ο Σπύρος, λοιπόν, του είπε να χτυπήσουμε το κουδούνι στο σπίτι του, να βγει η Σπύραινα και να μας δείξει το σπίτι του Γιάννη Καπράλου. Έτσι κι έγινε!

Μας ανοίγει η νύφη του και βρισκόμαστε σ' ένα απλό δωμάτιο με τζάκι, μία παλαιά ντουλάπα, ένα λιτό κρεβάτι, **μία νιφτήρα**, όπως έλεγαν οι παλαιοί, βρυσούλα είπε ο μπάρμπα - Γιάννης, δίπλα στην πόρτα αριστερά όπως μπήκαμε και δεξιά η κλίτσα. Γύρω στους τοίχους φωτογραφίες από τα νιάτα του! Στη μέση του δωματίου, ένα τραπέζι με δύο απλές καρέκλες, όπου κάθονταν ο ίδιος με το γιό του, το Μελέτη και κουβέντιαζαν. Αυθόρμητα λέω... το δωμάτιο μοιάζει με κονάκι! Ναι, μου λέει... ήθελαν τα παιδιά να το φτιάσουν, αλλά εγώ είπα όχι... θέλω να ζω όπως τότε...

Σηκώνεται ο Μελέτης, μάς καλωσορίζει και κάθεται απέναντι από το γέροντα με τη διαπεραστική γαλάζια, δωρική ματιά. Του συστήνομαι... Ασπασία Μπούρχα. Σαρακατσάνα από τη Λαμία, έφορος Λαογραφίας του Λ.Ε.Ρ. Κάνουμε μία έρευνα για τους Σαρακατσάνους της περιοχής και θα ήθελα, μπάρμπα-Γιάννη, να μου πεις πώς βρέθηκαν οι παππούδες και οι πατεράδες σας εδώ στους πρόποδες της Πεντέλης. Κουνάει το κεφάλι του και κοιτώντας με κατάματα μας λέει... καταγωγή απ' τ' Άγραφα! Το 1881, υποχωρώντας οι Τούρκοι απ' τη Θεσσαλία, εμείς αναζητήσαμε βοσκοτόπια για τα κοπάδια μας γύρω από την Πεντέλη· στα **χαμπλώματα** τα χειμαδιά και στις κορφές για ξεκαλοκαιριό. Εικοσιπέντε οικογένειες Καπραλαίων στην Πεντέλη. Η στάνη είχε 20 με 25 κονάκια και, όταν λέμε Πεντέλη, εννοούμε τη σημερινή Παλιά Πεντέλη, η οποία ονομάστηκε έτσι το 1937, όταν ιδρύθηκε η Νέα Πεντέλη. Μαζί μας εκεί ήταν ο Κακαβούλιας, ο Γεωργάρας, οι Μπισμπιρούλιας και ο Στεργίου Καψάλης.

Στα χειμαδιά υπήρχε στάνη; τον ρωτώ.

Όχι, ήμασταν διάσπαρτοι ανάλογα με το πού ήταν τα βοσκοτόπια του καθεμιανού... Τα χειμαδιά τα δικά μας ήταν η Καρπασία στην Αγία Παρασκευή, στα κονάκια πίσω από το Στρατιωτικό Νοσοκομείο μέχρι το 1937. Εκεί ήταν και ο Τσούκας (Τσοκαλείκα), ο Μαντέλας και ο Μαγγίνας. Στη Διασταύρωση ήταν ο Λύγκος και ο Σκούφος, στο Πικέρι, ο Τσίρκας, οι Σκουραίοι και ο Ξηντάρας. Στον Άγιο Πέτρο, το Πάτημα, την Ανατολή, τότε την λέγανε Ραριντόσα, ήταν οι Ζουρμπαίοι (Ζουρμπάς) και οι Μαγγιναίοι. Στο Μαραθώνα, τέλος, ο Φλώρος και ο Μάμαλης.

Όταν ήρθε ο γιος του, ο Γιώργος Καπράλος, μου είπε ότι στη βρυσούλα στο Πλατύ Χωράφι, πίσω από το εργοστάσιο κρασιού ήταν ο Χατζής. Σήμερα ο Γιώργος Χατζής είναι τραγουδιστής. Κι απάν' στ' πουρνάρα στ' βρύσ' στο Καραούλ' ήταν οι "Δασικοί", παιδιά που κατάγονταν από τα Φουρνά Ευρυτανίας. Το 1938, ήρθαμε στο Νταού. Το 1943 φτιάξαμε τα σπίτια. Τα οικόπεδα τα παραχώρησε ο Πλαστήρας και όσα καταπατημένα είχαμε τα εξαγοράσαμε απ' το Μοναστήρι. Τα "τόπια" αυτά ήταν αμπέλια. Σήμερα είναι ελαιοπεριβόλα.

Σαρακατσάνοι

Μέχρι το 1940 υπήρχε ενδογαμία. Από κει και μετά άρχισαν οι Σαρακατσαναίοι να δίνουν τα κορίτσια τους και στους Αρβανίτες, στα Σπάτα. Οι Βλάχοι όμως πάντα Βλαχοπούλες, λέει ο μπάμπας-Γιάννης. Ο όρος Βλάχος επικράτησε στους Σαρακατσάνους, που αστικοποιήθηκαν νωρίς. Τους αποκαλούσαν έτσι, οι ντόπιοι πληθυσμοί περιπαικτικά και υποτι-

μπικά. Από το 1950-60 άρχισαν οι μικτοί γάμοι. Με τους πρόσφυγες της Ραφήνας και της Νέας Μάκρης είχαμε καλές σχέσεις. Γίνονταν γάμοι και οι πρόσφυγες βάφτιζαν πολλά Σαρακατσανόπουλα και έτσι είχαμε πολλές κουμπαριές.

Στις γιορτές και τα πανηγύρια τί γίνονταν; τον ρωτώ...

Γιορτάζαμε την Αγία Παρασκευή και την Αγία Τριάδα, τα εννιάμερα της Παναγίας, την Αγία Βαρβάρα και του Αγιωργιού πηγαίναμε στο Βρανά στο Μαραθώνα. Γιορτάζαμε και τις ονομαστικές γιορτές των ανδρών. Τις γυναίκες και τα παιδιά δεν τα γιορτάζαμε.

Το Πάσχα πηγαίναμε στην εκκλησία για το "Χριστός Ανέστη!" και να μεταλάβουμε. Σηκωνόμασταν πρωί-πρωί τη Λαμπρή, ετοιμάζαμε τα σουφλιά (σουύβλες) και ανάβαμε τις φωτιές, τρώγαμε και **τραγουδούσαμε με το στόμα**.

Τα γλέντια ξεκίναγαν πάντα με τραγούδια ηρωικά - κλέφτικα, της τάβλας. Τραγουδάγα καλά και ήμουν και καλός χορευτής! Από τότε που ήρθε το γραμμόφωνο "**βουβάθκαμαν**"...

Πες μου ένα τραγούδι απ' αυτά που λέγατε τότε...

*Ήρθε η ώρα γι' άρμεγμα, μωρ' Ασημούλα μου
η ώρα για τη στρούγκα,
πάρε Ασήμωμ' τ' άλογα
πάρε Ασήμωμ' τ' άλογα, μωρ' Ασημούλα μου
και φόρτωσ' τα καρδάρια
κι' αυτό το δρόμο που θα πας
κι' αυτό το δρόμο που θα πας, μωρ' Ασημούλα μου
τον ίδιο να γυρίσεις.
Κι αυτή το δρόμο άλλαξε.
Πήρε το δρόμο των κλεφτών, των καπεταναραίων.
Βλέπει τον κλέφτη ναν' μπροστά !...*

Την ώρα που απήγγειλε το τραγούδι της Ασήμωσ και προς το τέλος άρχισε να σιγοτραγουδάει... ήρθαν στο νου μου τα γλέντια των δικών μου! Εικόνες οικείες και η συγκίνηση με κυρίευσε! Προσπάθησα να συγκρατηθώ!

Μετά απ' όλα αυτά ήμουν έτοιμη να τον αποχαιρετήσω. Σηκώθηκα και ενστικτωδώς τον ρωτώ... μπάμπας - Γιάννη έχεις κάτι άλλο να μου πεις;

Η γαλάζια ματιά του σκοτείνιασε και μου λέει: ΕΧΩ!

Κάθομαι πάλι στην καρέκλα έκπληκτη.

Ξέρεις, μου λέει, εγώ είμαι ένας από τους επιζήσαντες!

Δηλαδή; του απαντώ.

Και άρχισε να μου διηγείται την περιπέτειά του με τους Γερμανούς το 1944.

Τον συνέλαβαν λοιπόν οι Γερμανοί μαζί με άλλους Σαρακατσάνους της περιοχής και πρόσφυγες προκειμένου να τους εκτελέσουν ως αντίποινα για τη δολοφονία τριών Γερμανών Αξιωματικών, οι οποίοι πήγαιναν στην Αθήνα από τη Ραφήνα, από ομάδα ανταρτών στη θέση «Μοναξιά» στην Παλλήνη. Συνέλαβαν 48 άτομα. Εκτέλεσαν με συνοπτικές διαδικασίες τους 12. Μου περιέγραψε με ψυχραιμία πώς τον έβαλαν μέσα στο λάκκο, προκειμένου να κατεβάσουν με έναν άλλον κρατούμενο τα πτώματα, για να τα θάψουν.

Δυόμιση μήνες κρατούμενος με τους υπόλοιπους διασωθέντες, πρώτα στο Χαλάνδρι, μετά στα παραπήγματα και τελικά στο Γουδί. Τον έφαχνε η μάνα του και όταν έμαθε πού τον είχαν, του πήγε μία κόκκινη βελέντζα, για να σκεπάζεται. Η βελέντζα της μάνας του ήταν τόσο γουρλίδικη που τους απελευθέρωσαν την επόμενη μέρα.

Με τα πόδια και τα παπούτσια στα χέρια, έφτασε στο Νταού και έπεσε μπρούμυτα μες στο κονάκι κατάχαμα.

Αυτά!

Ο σεβαστός γέροντας των 100 χρονών και 4 μηνών, όπως λέει ο ίδιος, μου αφηγήθηκε όλα αυτά που σας παραθέτω με χαμόγελο και πλήρη διαύγεια πνεύματος...

Τον ευχαριστώ !!!

Ραφήνα - Πικέριμι

Γράφει η Χαρούλα Καράογλου, Έφορος Εθνικών Ενδυμασιών και Ιματιοθήκης ΛΕΡ

Οι φορεσιές των Σαρακατσάνων

Οι τοπικές ενδυμασίες είναι ένας μικρός θησαυρός για κάθε περιοχή, καθώς, πέρα από την ομορφιά τους, αναδεικνύουν πτυχές της πολιτισμικής μας κληρονομιάς. Για τους Σαρακατσαναίους νομάδες, η ζωή στα βουνά επέβαλε μία κλειστή και συντηρητική κοινωνία με έντονη ομοιογένεια και συλλογικότητα. Αυτά τα χαρακτηριστικά ενίσχυσαν τις πατροπαράδοτες αξίες τους και αποτυπώθηκαν μέσα από την ομοιομορφία της ενδυμασίας τους.

Η Γυναικεία Σαρακατσάνικη Φορεσιά

Εντυπωσιακή, σιβαρή, γεμάτη συμβολισμούς. Το χαρακτηριστικό σκούρο χρώμα της με τα γεωμετρικά διακοσμητικά μοτίβα εκφράζει την αυστηρότητα και το μέτρο της σαρακατσάνας γυναίκας.

Η πολύπτυχη φούστα, το **φουστάνι** έχει ενυφασμένες ρίγες στο ποδόγυρο στην Ήπειρο και επίρραπτες τρέσες στη Μακεδονία και τη Θράκη, ενώ στην Αττική και στο Μοριά φέρει κεντημένα μοτίβα σταυροβελονιάς. Στη μέση και την περιφέρεια τυλίγεται η **ζώνη**, στολισμένη με περίτεχνα **κατσέλια**, δεμένη δεξιά, καλύπτει και προστατεύει τη μήτρα από το κρύο.

Η τραχηλιά στην Ήπειρο, **ποδιά**, σκεπάζει όλο το στήθος, κεντημένη με πολύχρωμα γεωμετρικά σχέδια και το μοτίβο του σταυρού. Στη Μακεδονία και τη Θράκη σχηματίζει στρογγυλό γιακά από ύφασμα με κορδέλλες και δαντέλα στο βελονάκι. Στις άλλες περιοχές αντικαθίσταται από το κέντημα του ίδιου του πουκαμίσου.

Αττική

Μοριάς

Ήπειρος

Τα βασικά τμήματά της παραμένουν σχεδόν τα ίδια σε όλη την ελληνική επικράτεια, με πολλές όμως παραλλαγές, ανάλογα με την επίδραση που ασκούσαν οι φορεσιές της κάθε περιοχής όπου μετακινείται το τσελιγκάτο.

Φτιάχνεται από μαλλί που η ίδια γνέθει και ζυγίζει έως και 23 κιλά σε πλήρη μορφή. Αποτελείται από τον εσωτερικό μανικωτό μπούστο, το **κατασάρκι** ή **μαλλίνα**. Το **πουκάμισο** είναι υφαντό με ολοκέντητα μανίκια και δαντέλα στο ποδόγυρο, με εξαίρεση της Ηπειρώτισσας που είναι λευκό βαμβακερό με φαρδιά σουρωτά μανίκια. Από πάνω, το **τσαμαντάνι**, αμάνικο κουμπωτό γιλέκο στολισμένο με τη σαρακατσάνικη χοντρή δαντέλα από μαλλί τράγου και επίρραπτες ασημιές και χρυσαφιές τρέσες, τα **κατσέλια**.

Η ποδιά, αντιπροσωπευτικό εξάρτημα με τελετουργικό χαρακτήρα. Στη Μακεδονία και τη Θράκη συναντάμε μια ιδιαίτερα μικρή ποδιά, την **παναούλα**, ιερό σύμβολο γονιμότητας και ευφορίας. Από σαγιάκι, κεντημένη με σιρίτια και γαϊτάνια με κεντρικό θέμα ήλιους, φεγγάρια και σταυρούς, μοτίβα που ταυτίζονται με τον κύκλο της ζωής, σύμβολα φυλακτικά και αποτρεπτικά. Οι απλές ποδιές ήταν μεγαλύτερες από υφαντό, κεντημένες με σταυροβελονιά σε ανοικτά χρώματα, ενώ οι μεταγενέστερες ήταν από ύφασμα με φαρδιές πιέτες στο τελείωμα. Στην Αττική και στο Μοριά, η ποδιά είναι μακριά με πυκνό πολύχρωμο κέντημα σταυροβελονιάς. Στη Βοιωτία, βελούδινη με δαντελένια μοτίβα, χρυσά γαϊτάνια και δαντέλα ολόγυρα και στη Θεσσαλία, ακολουθεί τον τύπο της Καρα-

Σαρακατσάνοι

γκούνικς ποδιάς. Αντίθετα, η ηπειρώτισσα Σαρακατσάνα δεν χρησιμοποιεί ποδιά.

Το γιορτινό και νυφιάτικο πανωφόρι είναι κοντός αμάνικος επενδύτης, ολοκέντητος με ανάρριχτα μανίκια στην πλάτη. Λέγεται **κοζόκι** στην Ήπειρο, **χρυσή κοντόκαπα** στη Στερεά, **κοντότσι** στην Πελοπόννησο, τη Θεσσαλία και την Αττική και στη Θράκη λέγεται **καπί**.

Στα χέρια φορούν τα **χειρότια**, μαύρα με περίτεχνα γεωμετρικά άσπρα κεντήματα και στα πόδια τα **τσουράπια**, μάλλινες πλεκτές κάλτσες με αντίστοιχα κεντήματα που καλύπτουν τη γάμπα, ενώ στο κάτω μέρος του ποδιού φορούν τα **κοντοτσούραπα** ή **πατούνες**. Στα πόδια, **τσαρούχια**, **γουρουνοτσάρουχα** ή **μαύρα χοντρά παπούτσια**.

Στη Μακεδονία και τη Θράκη, το κεφάλι στολίζεται με τον **μποχό**, το μαύρο μάλλινο μαντήλι, ενώ στις άλλες περιοχές επικρατεί το απλό σταμπωτό τσεμπέρι με τα φυτικά θέματα. Σε μαύρο φόντο και στην Ήπειρο. Αντίθετα, από τη Θεσσαλία και κάτω το χρώμα ξανοίγει σε κίτρινο ή ζαχαρί.

Φουστάνελα από το Μοριά

Τα κοσμήματα πολλά και περίτεχνα είναι η κινητή περιουσία που φυλάσσεται στους κρυφούς θύλακες της φορεσιάς και εξασφαλίζει σιγουριά στη μετακίνηση και ευκολία στην εκποίησή της. Αποτελούνταν από την **αρμάτα** ή **τ'ασήμια**, τις **κομποθηλιές**, τα σταυρωτά **κιουστέκια**, τα **γιορντάνια** με αλυσίδες, ημιπολύτιμες πέτρες και κοράλια, τα **σκουλαρίκια** που καρφώνονταν στους κεφαλόδεσμους και συνδέονταν με αλυσίδες, οι **καρφοβελόνες** και τα βραχιόλια, τα **μπελετζίκια**, **ο ασημοσουγιάς** και τα **ασημοζούναρα**.

Η Ανδρική Σαρακατσάνικη Φορεσιά

Είναι επηρεασμένη από τις τοπικές φορεσιές των περιοχών όπου αναπτύχθηκαν. Στην Ήπειρο και τη Στερεά, φοριέται η γνωστή **μπουραζάνα**, λευκό φαρδύ παντελόνι από σαγιάκι που στενεύει κάτω, το **πουκάμισο** λευκό φαρδυμάνικο, με πρόσθετα κεντημένα χειρότια, μάλλινο **ζωνάρι** και το αμάνικο **γιλέκι** ή το **πισλί** με τα ανάρριχτα μανίκια.

Στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία φορούν και τον **ντουλαμά**, μάλλινο επενδύτη με λευκή φουστάνελα. Ανάλογη παραλλαγή και στη Θράκη με επίρραπη μαύρη κορδέλα στις πιέτες της φουστάνελας. Στη Μακεδονία και τη Θράκη, μαύρο παντελόνι από σκουτί, το **πουτούρι** με δύο επενδύτες, έναν αμάνικο το **τσαμαντάνι** και ένα μανικωτό το **τσικέτο**. Συχνά στολισμένο με περίτεχνα σχέδια από μαύρο μεταξωτό γαϊτάνι όπως και η εξωτερική πλευρά του παντελονιού. Το πουκάμισο χρωματιστό με στενά μανίκια. Στο Μοριά, επικρατεί ο γνωστός τύπος της φουστάνελας με την **κοντόκαπα** με τα ανάρριχτα μανίκια στην πλάτη. Στο κεφάλι, φορούν το **σκούφο** ή το **κασκέτο**, στα πόδια **τσαρούχια** ή **γουρουνοτσάρουχα** και στο στήθος, τα **κιουστέκια**.

Για όλους τους Σαρακατσάνους, η φορεσιά συνεχίζει να αποτελεί τον ζωντανό συνδετικό κρίκο με το παρελθόν τους που μαρτυρά τη μακραίωνη ιστορική τους ταυτότητα.

ΠΗΓΕΣ:

- Ι. Παπαντωνίου, ΛτΕ "Ημερολόγιο 1996"
- Α. Χατζημιάλη, "Η ελληνική λαϊκή φορεσιά", τ. Β'

Θεσσαλία και Βοιωτία

Η μουσειοβαλίτσα του ΛΕΡ στα κονάκια των Σαρακατσάνων

Η μουσειοβαλίτσα είναι μια «παράξενη» αποσκευή, που όταν ανοιχτεί μπροστά στα μάτια των παιδιών μιας τάξης ή μιας ομάδας, αποκαλύπτει στοιχεία, πληροφορίες, επιδεικνύει αντικείμενα άλλων εποχών ή συγκεκριμένων ασχολιών, τεχνών. Μας γνωρίζει πολιτισμούς, επαγγέλματα, μνημεία, χαρακτηριστικά εκθέματα μουσείων, που μας καλούν να τα περιεργαστούμε και να τα επισκεφθούμε αργότερα στο «σπίτι» τους, δηλαδή στον χώρο που φυλάσσονται ή χρησιμοποιούνται.

As μπούμε κι εμείς σε μια σχολική τάξη, που η δασκάλα κρατά στο χέρι της μια τεράστια βαλίτσα!

**«Τι κρατάτε κυρία;»
Ρωτούν με απορία
οι μαθητές.**

«Τη μουσειοβαλίτσα από το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφίνας. Όταν την ανοίξουμε, θα μάθουμε πολλά για τους Σαρακατσάνους, Έλληνες που κατέβηκαν πριν από 650 χρόνια περίπου από την Πίνδο, μετακινούνταν από βουνά σε πεδιάδες, για να βοσκήσουν τα ζώα τους και έχτιζαν μόνοι τους τα σπίτια τους.»

Η μουσειοβαλίτσα του ΛΕΡ

**«Σε αυτές τις καλύβες
που μοιάζουν με τεράστιες
καμπάνες από ξύλο,
ζούσαν, κυρία;»**

«Ακριβώς! Έφτιαχναν πρώτα τον σκελετό και έπειτα προσέθεταν τα ξύλα, τη λάσπη, τα κλαδιά και τα φύλλα για να τις μονώσουν! Εκεί κοιμόνταν γύρω από τη φωτιά, μαγείρευαν, φρόντιζαν τα παιδιά, έραβαν, ύφαιναν οι γυναίκες. Με τη ρόκα που βλέπετε στη μουσειοβαλίτσα μετέτρεπαν το μαλλί των προβάτων τους σε κλωστή, για να ράψουν ρούχα, κουβέρτες, χαλιά...»

**«Μα πάνω στα βουνά, πού ψώνιζαν τα απαραίτητα, για να
ζήσουν; Εκεί δεν έχει μαγαζιά.»**

«Απλούστατα, δεν χρειάζονταν τίποτα. Τα πάντα τα έφτιαχναν μόνοι τους. Τις πρώτες ύλες για το φαγητό τις έπαιρναν από τα ζώα τους, βούτυρο, τυρί, γάλα, κρέας και χόρτα, καρπούς που μάζευαν από το βουνό. Τα ρούχα και τα σκεπάσματα τα ύφαιναν στους αργαλειούς. Πολλά καθημερινά αντικείμενα ή έπιπλα τα δημιουργούσαν μόνοι τους από ξύλο. Ήταν αυτάρκεις!»

μικρούς μας φίλους...

«Και οι άντρες με τι ασχολούνταν»;

«Οι άνδρες ήταν τσοπάνηδες, τσελιγκάδες όπως τους έλεγαν. Πήγαιναν τα ζώα τους για βοσκή, το χειμώνα χαμηλά στις πλαγιές και το καλοκαίρι ψηλότερα προς τις κορφές των βουνών. Πολλές φορές, για να περάσει η ώρα, κατά τη βοσκή, σκάλιζαν ξύλα και έφτιαχναν γκλίτσες, μαγκούρες δηλαδή, με όμορφα σχέδια και έβαζαν τα αρχικά τους. Άλλοτε έπαιζαν τη χειροποίητη φλογέρα τους, που ηχούσε γλυκά στις πλαγιές»!

Άρμεγμα στη στρούγκα, 1930
(Από το βιβλίο "Η ζωή και η τέχνη των Σαρακατσάνων". Έκδοση ΕΟΜΜΕΧ)

«Και τα παιδιά, κυρία, πού πήγαιναν σχολείο»;

«Είχαν μια καλύβα, που αποτελούσε το σχολείο τους, μόνο όμως για τα αγόρια, για να μαθαίνουν βασικές γνώσεις γραφής και αριθμητικής, ώστε να εμπορεύονται ως τσελιγκάδες τα προϊόντα τους! Τα κορίτσια έμεναν κοντά στις μητέρες και τις γιαγιάδες, που τους δίδασκαν όλες τις εργασίες του σπιτιού, την υφαντική, την τυροκομία και άλλα. Συχνά οι γιαγιάδες τους διηγούνταν παραμύθια, με ιστορίες από τη ζωή των Σαρακατσάνων, με μάγισσες και φαντάσματα. Μέσα από αυτά αποκτούσαν τις αρχές και τις αξίες της ζωής, της οικογένειας, ενίσχυαν τη θρησκευτική τους πίστη, καλλιεργούσαν τον χαρακτήρα τους.

Δάσκαλος και μαθητές σε σαρακατσάνικη στάνη, μπροστά στο δασκαλοκάλυβο, για τα καλοκαιρινά μαθήματα στα βουνά. (Από το βιβλίο "Η ζωή και η τέχνη των Σαρακατσάνων". Έκδοση ΕΟΜΜΕΧ).

Τώρα, μετά τις εικόνες που είδαμε, ελάτε παιδιά να συναρμολογήσετε την παραδοσιακή σαρακατσάνικη φορεσιά. Αποτελείται από το βαμβακερό πουκάμισο, τη μακριά πτυχωτή σκούρα φούστα, το γιλέκο, την τραχηλιά στο στήθος, τα τσουράπια και τα τσαρούχια στα πόδια. Χαρακτηριστικά είναι τα γεωμετρικά σχέδια πάνω στα ρούχα και τα κοσμήματα (περιλαίμιο, αλυσίδες, σκουλαρίκια). Δημιουργήστε τώρα τη δική σας φορεσιά! Μετά αγγίξτε και παρατηρήστε την παναούλα, τη νυφιάτικη ποδιά με τα σύμβολα αφθονίας και ευμάρειας.»

«Θα μας διαβάσετε τα σαρακατσάνικα παραμύθια»;

«Ελάτε κοντά μου, καθίστε σε κύκλο και ακούστε... Μια φορά κι έναν καιρό...»

Η παρουσίαση της μουσειοσκευής έκλεισε με έναν κυκλικό, σαρακατσάνικο χορό και με το παιχνίδι των ερωτήσεων που ξεπήδησε μέσα από το μεγάλο ζωγραφιστό κουτί!

Διατροφή Σαρακατσάνων

Γράφει η Νάντια Παντελιά, απόφοιτος ΤΕΙ Διοίκησης Τουριστικών Επιχειρήσεων

«Χλιός στο κακάβ»

Οι Σαρακατσάνοι ήταν νομάδες κτηνοτρόφοι. Ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα του παραδοσιακού πολιτισμού τους ήταν ότι κατοικούσαν σε καλύβες. Ολόκληρες οι οικογένειες και τα κοπάδια τους ανέβαιναν στα βουνά την αρχή της άνοιξης και κατέβαιναν στις πεδιάδες στις αρχές του φθινοπώρου.

Τα πρόβατα, εκτός του ότι τους εξασφάλιζαν την ενδυμασία τους, επηρέαζαν και τη διατροφή τους σε σημαντικό βαθμό με τα γαλακτοκομικά προϊόντα και το κρέας τους. Το τυρί, η μυζήθρα, το ξινόγαλα, η «διαούρτι» (γιαούρτι), το γαλοτύρι, ήταν μερικά από αυτά. Το τυρί ήταν το βασικότερο απ' όλα και το είχαν καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Το διατηρούσαν σε τομάρια. Το ρύζι, τα φασόλια, ο τραχανάς και οι κυλοπίτες βρίσκονταν συχνά στα τσουκάλια τους.

Μαγείρευαν φαγητά στο "κακάβ" (κατσαρόλα με χερούλι, για να κρέμεται πάνω από τη φωτιά), όπως το «κατσαμάκι» (από καλαμποκίσιο αλεύρι, στο οποίο πρόσθεταν τυρί ή κομμάτια παστού), τον χλιό (χηλός) πάλι από καλαμποκίσιο αλεύρι με τυρί που έβραζε, αλλά και σαν σούπα, ενώ το κατσαμάκι γινόταν πηχτό.

Οι πίτες τους ήταν σε μεγάλη ποικιλία και γνωστές για την νοστιμιά τους μέχρι σήμερα, όπως η στριφτόπιτα που γίνεται με τυρί και με ιδιαίτερη τεχνική ανοίγματος φύλλων, η σπανακόπιτα με άγριο σπανάκι, η λαχανόπιτα, το μπλανό με καλαμποκίσιο αλεύρι και η τραχανόπιτα.

Η "μπουκβάλα" ήταν ένα πολύ απλό πρόχειρο φαγητό, που γινόταν συνήθως το πρωί και προοριζόταν για τα παιδιά. Αντικαθιστούσε το ψωμοτύρι, για να «κατεβαίνει» ευκολότερα και γευστικότερα, με ψίχα ψωμιού αναμεμιγμένη με φέτα και πλασμένη σε μια μπάλα τόση, ώστε να χωράει στο παιδικό χέρι.

Οι Σαρακατσάνοι ονόμαζαν τον γάμο χαρά, καθώς αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα στη ζωή τους. Στις προετοιμασίες του γάμου "έπιαναν τα προζύμια" στο σπίτι του γαμπρού, για να ζυμώσουν την «κ' λούρα» (κουλούρα) του γαμπρού. Τα προζύμια τα «έπιανε» μια κοπέλα ανύπανδρη, υγιής, που δεν ήταν ορφανή. Έτσι πίστευαν πως ο γάμος θα ήταν ευλογημένος και χωρίς θανάτους.

Σπάνιες φορές τιμούσαν το κρέας, όπως και όλοι εκείνα τα χρόνια. Αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι κρατούσαν όλες τις νηστείες που, αν τις υπολογίσουμε, είναι πάνω από 200 μέρες το χρόνο και στο ότι σπανίως έσφαζαν για προσωπική χρήση. Έσφαζαν το Πάσχα, τα Χριστούγεννα, στα γλέντια των γάμων, το μεγάλο Ψυχοσάββατο του Μαΐου, του Αη Γιώργη, και όταν κάποιος είχε κάνει τάμα σε γιορτή Αγίου, την περίοδο που ήταν στα βουνά ("ΓΚΟΥΡΜΠΑΝΙ). Συνήθως έτρωγαν αρνί και πιο αραιά χοιρινό. Το κρέας ήταν βραστό (συνήθως με ρύζι) ή ψημένο σε ξύλινη σούβλα, το οποίο γινόταν νοστιμότατο, συνοδευμένο με κοκορέτσια και

σπληνάντερα, αλλά και το "κλέφτικο", ψημένο κάτω από τη φωτιά σκεπασμένο με χώμα, τυλιγμένο σε φύλλα, εντός του εδάφους.

Το Γκουρμπάνι (που σημαίνει θυσία) συνίσταται στο τελετουργικό σφάξιμο και μαγείρεμα ενός αρνιού και γινόταν, για να τιμήσουν κάποιον Άγιο (τάμα). Αυτή την μέρα έψηναν ένα αρσενικό αρνί στο γάστρο, τα ψητά τα σέρβιραν σε τάβλες (που ήταν στενόμακρα δίχρωμα βαμβακερά υφάσματα, στολισμένα με ταινίες και φούντες που σχημάτιζαν σταυρούς και στρώνονταν κατάχαμα).

Επάνω στην τάβλα έβαζαν σαν πρώτο μεζέ λίγες καραμέλες για τον καθένα. Αφού μαζεύονταν οι καλεσμένοι, άρχιζαν το τραγούδι, πίνοντας ρακί από το παγούρι, όλοι με τη σειρά.

Την Τσικνοπέμπτη, συνήθιζαν το βράδυ να σφάζουν πάντα το αρνί, προκειμένου να αποκρέψουν, ενώ την Κυριακή της Τυροφάγου είχαν στο τραπέζι τους διάφορες πίτες. Μια από τις γνωστές γιορτές της Σαρακοστής, είναι του Αϊ - Θόδωρου, που έφτιαχναν και τις γνωστές «αλμυρόκλουρες». Μία άλλη γιορτή ιδιαίτερη, ήταν αυτή των Αϊ - Σαράντα ή Αϊ - Σαράντου στις 9 Μαρτίου. Όλες οι συνήθειες και οι προλήψεις της ημέρας αυτής είχαν τη θρησκευτική σημασία του αριθμού 40. Έτσι, έφτιαχναν τις σαραντόπιτες, δηλαδή πίτες με 40 φύλλα ή 40 τηγανίτες, τις οποίες έψηναν στη γάστρα, και τις μοίραζαν στα καλύβια, για την ψυχή των ζωντανών. Μ' αυτόν τον τρόπο, ζητούσαν την προστασία των Αγίων από τα φίδια.

Η διατροφή των Σαρακατσάνων όπως και όλων των Ελλήνων της εποχής εκείνης είναι διαχρονική, αναγνωρίζεται ως σήμερα σαν η υγιεινότερη και την χαρακτηρίζει το μέτρο και η νοστιμιά.

ΠΗΓΕΣ:

- Καββαδίας Γ., (1996), «Σαρακατσάνοι»
- Τσαούσης Β., (1998), «Τραγούδια - Χοροί - Έθιμα των Σαρακατσάνων» Εγκυκλοπαίδεια
- Ορέστης Δ. Κουρέλης, «Σαρακατσάνοι οι φερέοικοι Έλληνες»
- Αγγελική Χατζημικήλη, «Σαρακατσάνοι», εκδ. 2007
- Μακρής Ε., (1997), «Ζωή και Παράδοση των Σαρακατσαναίων»
- Katsantoniserron.gr • 041.gr

Εκδηλώσεις του ΛΕΡ

Η επετειακή συναυλία των 30 χρόνων της παραδοσιακής χορωδίας

Γράφει η Σωσώ Λέου, Γεν. Γραμματέας, συνέφορος Καλλιτεχνικού Τμήματος και υπεύθυνη της χορωδίας παραδοσιακών τραγουδιών

Σε μια κατάμεστη αίθουσα, στο αμφιθέατρο του Γυμνασίου & Λυκείου της Ραφίνας, η χορωδία παραδοσιακών τραγουδιών του Λυκείου Ελληνίδων Ραφίνας γιόρτασε, στις 21 Απριλίου 2024, τα 30ά μελωδικά γενέθλιά της. Το κοινό, μέλη και φίλοι του Λυκείου, εκπρόσωποι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και συλλογικών φορέων της πόλης μας, απόλαυσαν ένα μοναδικό ταξίδι στα ηχοχρώματα της στεριανής και ηνσιωτικής Ελλάδας, της Κύπρου και της Μικρασίας, που η χορωδία μας απέδωσε εξαιρετικά, συνοδευόμενη από τους καταξιωμένους και πολύπειρους μουσικούς της παράδοσης, Κυριάκο Γκουβέντα στο βιολί, Στέφανο Δορμπαράκη στο κανονάκι, Μιχάλη Κλαπάκη στα κρουστά, δάσκαλο του νεότευκτου τμήματος κρουστών του ΛΕΡ και φυσικά τον δάσκαλο και μαέστρο Χρήστο Τσιαμούλη στο ούτι.

Με περηφάνια και μεγάλη συγκίνηση αναπολήσαμε τη μεγάλη και μεστή διαδρομή του φωνητικού μας συνόλου, από την εποχή της δημιουργίας του, το 1994, με απόφαση του Διοικητικού του Συμβουλίου του ΛΕΡ, μετά από πρόταση και πρωτοβουλία της αείμνηστης Προέδρου, Έλλης-Ελένης Καχριμάνη. Η ίδια στήριζε πάντα την χορωδία με το λόγο και την παρουσία της, ακόμα και στα μαθήματα και στις πρόβες, θεωρώντας, πολύ σωστά, ότι ο δημοτικός χορός και το δημοτικό τραγούδι αποτελούν ένα ενιαίο και αξεχώριστο σύνολο στην ελληνική λαϊκή παράδοση και το Λύκειο οφείλει να αναδεικνύει έμπρακτα τον αδιάσπαστο αυτό δεσμό.

Από την διεύθυνση της χορωδίας πέρασαν σπουδαίοι δάσκαλοι με πολύπλευρη γνώση, ακαδημαϊκή και βιωματική, στο χώρο της παραδοσιακής μουσικής και του τραγουδιού. Ξεκινώντας από τον αείμνηστο Θεοφάνη Σουλακέλλη, που έθεσε πρώτος τις βάσεις και το πλαίσιο του ρεπερτορίου και της λειτουργίας του συνόλου, ο Βαγγέλης Κώτσου με τις πειρωτικές και πολυφωνικές καταβολές του, ο Χρυσόστομος Μητροπάνος, το απδόνι της Θεσσαλίας, ο Χρήστος Σταύρου, καλλιθέλαδος ιεροψάλτης και πεπειραμένος καθηγητής θεολογίας και βυζαντινής μουσικής.

Τέλος από το 2015, ο Χρήστος Τσιαμούλης καθοδηγεί την χορωδία μας, με τις αστείρευτες μουσικές γνώσεις του, την πολύχρονη εμπειρία του αλλά και την σεμνότητα, την ευγένεια, την υπομονή, την καλή διάθεση και την θετική αύρα, που απονέει η παρουσία του.

Στη διάρκεια της τριαντάχρονης παρουσίας της, η χορωδία οργάνωσε συναυλίες, συμμετείχε σε παραστάσεις και άλλες εκδηλώσεις στη Ραφήνα και αλλού, με μεγάλη επιτυχία και με αποκορύφωμα την τελευταία συμμετοχή της στο Διεθνές Φεστιβάλ της Σύρου τον Ιούνιο του 2023.

Οι χορωδοί, δίνουν πάντα τον καλύτερο εαυτό τους, ανεβάζοντας συνεχώς το επίπεδο κάθε εμφάνισης, χωρίς ποτέ να απομακρύνονται από τον στόχο τους, που είναι η βαθύτερη γνωριμία και η πιστότερη απόδοση της τοπικής ιδιαιτερότητας κάθε τραγουδιού, σταχυολογώντας τα αντιπροσωπευτικότερα κομμάτια από τον τεράστιο πλούτο της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής, με τις αρχαίες, μεσαιωνικές, βυζαντινές και νεότερες καταβολές της.

Μέλη της χορωδίας με αλφαβητική σειρά είναι:

Αστεριάδη Γιούλη, Βιάδη Ηρώ, Βιταρόπουλος Μιλτιάδης, Βραχιώτη Στέλλα, Γελαδά Ρεγγίνα, Εικοσιπεντάρχου Παναγιώτα, Ευθυμιάδου Άννα, Καβαλάρη-Λέντζου Μαίρη, Καμάρα Ελένη, Καράντζαλη Ευφροσύνη, Καϊμένου Άννα, Κατσαούνου Καίτη, Κλείτσα Φανή, Κόρδα Ευαγγελία, Κωττακίδου Παναγιώτα, Λέου Σωσώ, Λέφα Όλγα, Μαλάμη Άννα, Μπογιατζή Κυριακή, Ξιούτα Λυδία, Παναγιώτου Χριστίνα, Παύλου Χρήστος, Ραπτοπούλου Άννα, Σινιοράκης Ευτύχης, Στασινοπούλου Λεμονιά, Στέλλα Μάρω, Σωτηροπούλου Σοφία, Τσακίρη Φωτεινή, Τσιρογιάννη Μάγδα, Τσίτσιος Παναγιώτης, Τσόπελα - Ατλιδάκη Ιωάννα

Την εκδήλωση της χορωδίας πλαισίωσαν οι κυρίες Ανδρικοπούλου Ελένη, Έφορος Βιβλιοθήκης και Μαρία Τσέρμου, μέλος της Χορευτικής Ομάδας του ΛΕΡ, ντυμένες με φορεσιές Λευκάδας, που επιμελήθηκε η Έφορος Εθν. Ενδυμασιών Χαρά Καράογλου.

Λυκείου δραστηριότητες

Εκδηλώσεις του ΛΕΡ

Απρίλιος - Οκτώβριος 2024

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

- Μάγεψαν τους μικρούς μαθητές και τις μαθήτριες του βρεφονηπιακού σταθμού Ραφήνας Πικερμίου οι κούκλες του κόσμου του ΛΕΡ. Με αφορμή την παγκόσμια ημέρα παιδικού βιβλίου η Πρόεδρος του ΛΕΡ και η συνέφορος Δημοσίων Σχέσεων, εκπαιδευτικός και οι δύο, διάβασαν στα παιδιά ένα ινδικό παραμύθι, όπου πρωταγωνίστησαν οι κούκλες της συλλογής ΛΕΡ. Εκείνα αλληλεπίδρασαν, έκαναν κολάζ δημιουργώντας κούκλες από διαφορετικές ηπείρους.
- Η χορωδία του ΛΕΡ βρέθηκε στα στενά της Πλάκας δίπλα στα νεοκλασικά κτίσματα, Επισκέφθηκε το τουρκικό χαμάμ και ξεναγήθηκε στους χώρους του, κατηφόρισε στην πλατεία των Αέρηδων δίπλα στη ρωμαϊκή αγορά και γνώρισε το μουσείο λαϊκών οργάνων του Φοίβου Ανωγιαννάκη. Τελικός προορισμός το μουσείο Νεότερου πολιτισμού.
- Τη "σύγχρονη Κοκκινόσκουφίτσα", μια ιστορία από το βιβλίο της Μαριλένας Γιαννούλη, "Ιστορίες έτσι... κι αλλιώς", διηγήθηκε στα παιδιά του ΛΕΡ η συγγραφέας, και η εκπαιδευτικός, Κατερίνα Μήλα, στην αίθουσα του ΚΑΠΗ Ραφήνας.
- Πασχαλινές λαμπάδες με χρώματα, κορδέλες, φλουριά και παραδοσιακά μοτίβα δημιούργησαν οι κυρίες του τμήματος Καλλιτεχνικών Κατασκευών ΛΕΡ.
- Με την αφιερωματική συναυλία στο θέατρο του Γυμνασίου Λυκείου Ραφήνας γιόρτασε το ΛΕΡ τα 30 χρόνια της παραδοσιακής χορωδίας του.
- Το τμήμα κεντήματος ΛΕΡ με την έφορο Οικοτεχνίας, τη συνέφορο και την δασκάλα, κ. Αρετή Πούσια, οργάνωσαν μια μονοήμερη εκδρομή στην Νέα Κίο!
- Ο εξαιρετος σχεδιαστής και κατασκευαστής κοσμημάτων, Γιάννης Τσαλαπάτης, παρουσίασε στο τμήμα Καλλιτεχνικών κατασκευών ΛΕΡ την τεχνική συρματερή. Η ομάδα δημιούργησε μοτίβα για τα δικά τους κοσμήματα και διδάχθηκε μυστικά της τέχνης του "Χρυσικού"!
- Στην πλατεία της Ραφήνας βρέθηκαν τα παιδιά του παιδικού σταθμού της πόλης μας προσφέροντας τα λαζαράκια- κουλουράκια, που είχαν φτιάξει, ενώ τα συνόδευαν κοπέλες του ΛΕΡ με παραδοσιακές ενδυμασίες.!
- Με περηφάνια και δέος παρακολούθησε όλοι την τελετή παράδοσης της ολυμπιακής φλόγας στο Καλλιμάρμαρο Παναθηναϊκό Στάδιο! Κόρες του ΛΕΡ είχαν την τιμή να συμμετέχουν φορώντας τα παραδοσιακά ενδύματα της Πάρου και της Προποντίδος!
- Η Έφορος Λαογραφίας ΛΕΡ ξενάγησε το ΛΕΡ στον βράχο της Ακρόπολης

ΜΑΪΟΣ

- 100 χρόνια έκλεισαν από την ίδρυση του συλλόγου Ποντίων στα Σούρμενα. Μέλη του ΛΕΡ βρέθηκαν στις εκδηλώσεις του ποντιακού συλλόγου!
- Στο 3ο Δημοτικό Ραφήνας ταξίδεψε τις κούκλες του κόσμου του ΛΕΡ η εκπαιδευτικός και Πρόεδρος του ΛΕΡ!!
- Η εφηβική χορευτική ομάδα του ΛΕΡ χόρεψε ντυμένη με παραδοσιακές φορεσιές στο 13ο Μαθητικό Φεστιβάλ Ραφήνας - Πικερμίου στο Πάρκο Καραμανλή.
- Πραγματοποιήθηκε η ετήσια γενική συνέλευση ΛΕΡ σε κλίμα ομόνοιας και συνεργασίας.
- Οι κεντήστρες του ΛΕΡ με την Πρόεδρο, την Έφορο Οικοτεχνίας και τη δασκάλα τους επισκέφθηκαν το σπίτι της Τρίγλιας, όπου τους ξενάγησε ο Πρόεδρος του Συλλόγου Τριγλιανών και μέλη του Δ.Σ.

- Η ομάδα της φιλανθρωπίας ΛΕΡ έκλεισε τον κύκλο των συναντήσεων για τη φετινή χρονιά με την επίσκεψη στο "αρχείο Καβάφη", στην οδό Φρυνίχου 16.
- Η λυκειακή χρονιά έκλεισε με ένα πανηγύρι, που θύμιζε τα αυθεντικά γλέντια στις πλατείες σε κάθε γωνιά της Ελλάδας.
- Ο Πικάσο στους Δελφούς ήταν ο προορισμός της εκδρομής του τμήματος Καλλιτεχνικών Κατασκευών του Λ.Ε.Ραφήνας. Εκεί, στο Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, συναντήσαμε τον μεγάλο Δημιουργό μέσα από 55 αφίσες του. Ακολούθησε η επίσκεψη στον Όσιο Λουκά, στην Αγία Σοφία της Ρούμελης, όπως τον λένε.

ΙΟΥΝΙΟΣ

- Μέλη του ΛΕΡ ξεναγήθηκαν αντίστοιχα στο Λτ.Ε Ξάνθης και στο Λ.τ. Ε. Ιωαννίνων, όταν βρέθηκαν εκεί και τα επισκέφθηκαν.
- Ένα ταξίδι στην πιο μακρινή από τις ιστορικές πατρίδες της Ανατολής, την Καππαδοκία, πραγματοποιήθηκε από το ΛΕΡ! Αρχαίες πόλεις με μοναδικά φυσικά τοπία, ερείπια εκκλησιών και πολιτισμών! Οδηγός μας στην ιστορία και τη λαογραφία του τόπου ήταν ο εξαιρετος φιλόλογος, Θεοδωρής Κοντάρας.

ΙΟΥΛΙΟΣ

- Στο υπαίθριο θέατρο Παλαιάς Φώκαιας δίπλα στη θάλασσα ένα πανηγύρι χορών και παραδοσιακών εικόνων από όλη την Ελλάδα ενθουσίασε τους θεατές.
- Η Πρόεδρος του ΛΕΡ, εκπαιδευτικός, παρουσίασε στοιχεία πολιτισμών όλων των ηπείρων, με τη βοήθεια της συλλογής του ΛΕΡ από τις κούκλες του κόσμου, στο Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης παιδιών, στο " Λιμανάκι" του Δήμου Ραφήνας.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

- Διαδρομές με χρώμα, συναίσθημα και προσωπική έκφραση διένυσαν όλοι οι παρευρισκόμενοι στην έκθεση ζωγραφικής των τμημάτων του ΛΕΡ στο Πνευματικό κέντρο Ραφήνας Πικερμίου. Μικροί και ενήλικες ζωγράφοι εξέθεσαν τα έργα τους, που απεικονίζουν την προσωπική τους πορεία στο εργαστήριο του ΛΕΡ.
- Το ΛΕΡ για άλλη μια χρονιά συμμετείχε στα "Χρυσοστόμεια", τη γιορτή μνήμης, που τιμά τον Εθνοϊερομάρτυρα Άγιο Χρυσόστομο Σμύρνης και τους Έλληνες πρόσφυγες της Μ. Ασίας.
- Το ΛΕΡ με αντιπροσώπους την Πρόεδρο και μέλη του Δ.Σ. συμμετείχε στο 21ο συνέδριο Λυκείου των Ελληνίδων στην Καβάλα με κύριο θεματικό άξονα τη γυναίκα και τους ποικίλους ρόλους, την προσφορά της σε πολλούς τομείς της κοινωνίας, της οικονομίας, του πολιτισμού.
- Αφιερωμένο στον τ. δήμαρχο Παπάγου Χολαργού, κ. Ξύδη ήταν το φετινό " Σεργιάνη στην παράδοση" στο κηποθέατρο, όπου συμμετείχε και το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

- Πραγματοποιήθηκε αγιασμός και ξεκίνησε η λειτουργία όλων των τμημάτων ΛΕΡ.
- Πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα «Φίλιππος Καβουνίδης» στη Ραφήνα εορταστική εκδήλωση για την εθνική επέτειο της 28ης Οκτωβρίου. Ομιλητής ήταν ο δόκτορας του Πανεπιστημίου της Γενεύης, εκπαιδευτικός, Μελέτης Μελετόπουλος, ενώ ομάδες χορού του ΛΕΡ έκλεισαν την εκδήλωση με παραδοσιακού χορούς.